

Олег Бажан (м. Київ), Вадим Золотарьов (м. Харків)

«Особисто я розстріляв 702 контрреволюціонера...» (реконструкція біографії чекіста Михайла Віхмана)

Опираючись на архівні матеріали, вперше детально відтворено основні етапи життя співробітника радянських органів держбезпеки Михайла Мойсейовича Віхмана, його роль в утвердженні радянського режиму на Півдні України, Криму, Поволжі, функціонуванні більшовицької таємної поліції.

Ключові слова: Михайло Мойсеєвич Віхман, «Червоний терор», Одеська губерньська надзвичайна комісія, «Великий терор».

Oleg Bazhan, Vadym Zolotariov

«Personally, I shot 702 counter-revolutionaries ...» (reconstruction of checkist Mykhailo Vikhman's biography)

Based on archival materials, for the first time there are reproduced in detail the main stages of the life of Mykhailo Moiseievych Vikhman, his role in the establishment of the Soviet regime in the south of Ukraine, the Crimea, the Volga region, and the functioning of the Bolshevik secret police. The author used the documents of the Branch State Archive of the Security Service of Ukraine, the Central State Archives of Public Associations of Ukraine, which help to depict a portrait of Soviet state security agencies employee the against the background of the era. The article contains detailed information on the structure of the bodies of the VUCHK-DPU-NKVD, orders that M. Vikhman was guided, information about some checkists from his nearest environment. Reproducing the biography of Mykhailo Vikhman, the authors of the publication were willing to uncover the repressive and punitive policies of Soviet power in Russia and Ukraine under the conditions of the policy of war communism, the NEP, collectivization. Particular attention is paid to the specifics of regional peculiarities, to the direct performers of these repressive actions.

Key words: Mykhailo Moiseievych Vikhman, «Red Terror», Odesa Provincial Extraordinary Commission, «Great Terror».

Oleg Bazhan, Vadim Zolotarev

«Лично я расстрелял 702 контрреволюционера...» (реконструкція біографії чекіста Михайла Вихмана)

Опираясь на архивные материалы впервые детально воспроизведены основные этапы жизни сотрудника НКВД Михаила Моисеевича Вихмана, его роль в становлении советского режима на Юге Украины, в Крыму, Поволжье, функционировании большевицкой тайной полиции.

Ключевые слова: Михаил Моисеевич Вихман, «Красный террор», Одеская губернская чрезвычайная комиссия, «Большой террор».

У дослідженнях, присвячених «червоному терору» в Криму, Куренівському повстанню 1919 року, діяльності Одеської губерньської надзвичайної комісії згадується ім'я чекіста Михайла Мойсейовича Віхмана. Зовнішній бік біо-

графії людини, яка була уособленням «червоного терору» на Одещині представлений у невеличкому нарисі¹ та у вигляді стислих відомостей на сторінках довідників про кадровий склад ВУЧК-ДПУ-НКВД-КДБ². Автори нарису на основі ар-

¹ Катчинский О.И. «Окаянные дни» Ивана Бунина. – М.: Вече, 2014. – С. 335-344.

² Абрамов В. Евреи в КГБ. – М.: Яуза, Эксмо, 2005. – С. 142–143; Ф.Э. Дзержинский – председатель ВЧК-ОГПУ. 1917–1926 /Сост. А.А. Плеханов, А.М. Плеханов. – М.: МФД, Материк, 2007. – С. 724–725; Золотарев В.А., Степкин В.П. ЧК-ГПУ-НКВД в Донбассе: люди и документы. 1919–1941. – Донецк: Алекс, 2010. – С. 125–126; ВЧК.1917–1922. Энциклопедия / Авт.сост. А.М. Плеханов, А.А. Плеханов. – М.: Вече, 2013. – С. 84–85; Тулишиц М.А., Золотарёв В.А. Евреи в НКВД СССР. 1936–1938. Опыт биографического словаря – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Университет Дмитрия Пожарского, 2017 г. – С.192–194.

хивних матеріалів прагнуть вибудувати вірогідну версію життя чекіста Михайла Віхмана, висвітлити його діяльність на керівних посадах в радянських органах державної безпеки.

Михайло Мойсейович Віхман народився 18 травня 1888 р. в станиці Городофорпостинська Астраханського повіту Астраханської губернії. Варто зазначити, що у 1893 р. станиця була перейменована в Отаманську, а в 1921 р. трансформувалася у фабрично-робітниче селище імені Трусова в межах міста Астрахань. Тому не дивно, що в більшості документів, М. Віхман вказував місцем свого народження Астрахань. Його батько, Мойсей Аронович Віхман, був сином талмудиста³ і заробляв собі на хліб тим, що в астраханському порту скуповував у рибалок їхній улов та перепродавав великим рибним торговцям. Напередодні Першої російської революції Мойсей Віхман потрапив у борги, внаслідок чого все його майно було описане та продане. Після банкрутства М.А. Віхман влаштувався прибиральником з засолу риби і до останніх днів свого життя працював по найму⁴. Попри фінансові негаразди Мойсей Аронович прагнув дати синові якісну освіту. У 1907 р. Михайло Мойсеєвич закінчив 7 класів реального училища в Астрахані, а наступного року – курси кіномеханіків і електромонтажу. Трудовий шлях розпочав у 1908 році у якості електромонтера в астраханській монтажній конторі Керна, а згодом в конторі Елухена. У 1912 р. Віхмана призвали на військову службу. Опановував військову професію у 24-му саперному батальйоні, дислокованому у місті Самарі. У розпал Першої світової війни відбув на фронт у якості рядового-сапера 11-го саперного батальйону, був нагороджений георгіївським хрестом 4-го ступеню. Відомо, що у 1916 р. ефрейтор М.Віхман лікувався у шпиталі.

Позитивно сприйнявши жовтневий переворот у Петрограді, М. Віхман долучається до вій-

ськових формувань більшовиків та бере активну участь у придушенні козацько-калмицького повстання 11–24 січня 1918 р. в Астрахані під керівництвом військового отамана генерал-майора Івана Олексійовича Бірюкова (1856–1919)⁵.

З початком активних бойових дій на Волзі М. Віхман вступає до лав ЧК, про що згодом напише так: «коли ворошиловці (бійці Царицинської групи військ під командуванням Кліма Ворошилова – авт.) прийшли до Царицина, я почав працювати в Царицинській ЧК. З корінням знищував контрреволюцію я відрубав їм голову, власноручно виконуючи вироки»⁶. Функцію ката М. Віхман опанував у той час коли до Царицина на початку літа 1918 року прибув Йосип Сталін. Наділений надзвичайними повноваженнями керівника продовольчої справи на Півдні Росії, Йосип Сталін відразу заходився утверджувати диктатуру пролетаріату методами «червоного терору». У місті почалися широкомасштабні викриття «контрреволюційних осередків». Першим був заарештований начальник штабу Північно-Кавказького військового округу Анатолій Леонідович Носович (1878–1968) та кілька його підлеглих. В п'яти томній «Історії громадянської війни в СРСР», яка побачила світ у 50-х рр. ХХ сторіччя відзначалося, що «Царицинська ЧК викрила змову колишнього царського полковника Носовича ... Заколотники готували підняти повстання проти більшовиків під час наступу білих козаків»⁷. Утім, насправді все було інакше. За вказівкою наркомвійськморю РРФСР Л.Д. Троцького А.Л. Носович був звільнений, але вже 11 жовтня 1918 р. втік до білогвардійців, прихопивши надважливі важливі документи штабу Південного фронту, що призвело до відчутних поразок Червоної армії⁸.

Серпневі 1918 року арешти торкнулися колишніх царських чиновників, офіцерів, підприємців і пересічних громадян. Кістяком контрре-

³ *Качинский О.И.* «Окаянные дни» Ивана Бунина. – М.: Вече, 2014. – С.335.

⁴ ЦДАГО України, ф.263, оп.1, спр. 33032-ФП, т. 14, арк. 57.

⁵ Див. докл.: *Антропов О.О.* Астраханские казаки и калмыки в борьбе с большевиками (конец 1917 – начало 1919 гг.) // Новый исторический вестник. – 2007. – №2 (16) – С. 231–243.

⁶ ЦДАГО України, ф.263, оп.1, спр. 33032-ФП, т. 15, арк. 154.

⁷ История гражданской войны в СССР: в 5 томах. Т. 3. Упрочение советской власти. Начало иностранной военной интервенции и гражданской войны. (Ноябрь 1917 г. – март 1919 г.) / Ред. комиссия тома: Найда С. Ф., Обичкин Г. Д., Петров Ю. П., Стручков А. А., Шатагин Н. И. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1958. – С.426.

⁸ *Шехаев Б.А.* Боевая жизнь 16-й стрелковой Ульяновской имени Киквидзе дивизии. – М.-Л.: Гос. Воениздат, 1926. – С. 20.

волюційних сил була оголошене «угруповання», очолюване службовцем наркомату шляхів сполучення М.П. Алексєєвим, який прибув до Царицина з Москви. Швидко розслідування надуманої справи завершилося розстрілами, про які було повідомлено у місцевій газеті.

Разом з М.П. Алексєєвим був заарештований і прибулий до Царицина з Москви член Вищої ради народного господарства РРФСР більшовик з чималим партійним стажем К.О. Махровський, якого кілька місяців протримали в тюрмі. Після звільнення обурений К. Махровський написав розлогу записку в Москву про «царицинські звірства», в якій стверджував, що справу М.П. Алексєєва сфабрикували місцеві чекісти: «Бачу таку картину... М.П. Алексєєв, обличчя якого являло суцільну криваву маску... Одне око було зовсім закрите, і не можливо було зрозуміти, чи вибито воно зовсім чи покрито пухлиною ... Алексєєва били рукояткою револьвера, кулаками, коли він упав, топтали ногами... Повертаючись до галереї типів, і заарештованих і таких, що утримувалися при ЧК, які мені довелося спостерігати, повинен відзначити наступне: більшість з них заарештовані випадково, розстріляні, а через деякий час в місцевих газетах з'являлися нотатки, в яких розстріляні перераховувалися з віднесенням до всякого роду злочинів»⁹. Окрім керівників царицинської ЧК К. Махровський звинуватив в організації «царицинського терору» Й. Сталіна та навів приклади, коли людей заарештовували лише за те, що дозволяли собі сперечатися з членом радянського уряду та ЦК РКП(б).

Керівник радянського уряду В.І. Ленін спочатку негативно поставився до самоправства Й.В. Сталіна, але 21 березня 1919 р., виступаючи на VIII з'їзді РКП(б) наголосив: «У нас бували суперечки, помилки – ніхто цього не заперечує. Коли Сталін розстрілював у Царицині, я думав, що це помилка, думав, що розстрілюють неправильно... Моя помилка розкрилася, адже я телеграфував: будьте обережні. Я робив помилку. На

те ми всі люди... Заслуга царицинців, що вони відкрили цю змову Алексєєва»¹⁰.

На початку вересня 1918 року Йосип Сталін, Клим Ворошилов від імені керівництва Північно-Кавказького військового округу відправили до Москви рапорт про організацію в регіоні «відкритого, масового, систематичного терору проти буржуазії та її агентів»¹¹. У відповідь на замах на В.Леніна (30 серпня 1918 року на заводі Міхельсона в Москві) у Царицині одночасно було розстріляно понад 50 осіб¹². Лише за опублікованими в тогочасних газетах даними Царицинська ЧК у серпні-жовтні 1918 р. покарала на смерть 102 особи, з яких 28 були колишніми офіцерами та 24 жандармами¹³. Визначити кількість «класових ворогів» особисто страчених чекістом М. Віхманом у Царицині на основі відомих на сьогодні архівних документів не є можливим. Не вивченим в біографії М. Віхмана залишається період, коли він, після захоплення Царицина денікінцями, командував військовим підрозділом, який у документах особового походження згадується під назвою «1-й партизанський червоний полк»¹⁴.

Більш охоче в листуванні з органами державної влади М. Віхман розповідає про особистий внесок у розгром контрреволюції в Україні. Не забував при нагоді підкреслити важливість своєї місії у придушенні Куренівського повстання – організованого масового збройного виступу проти радянської влади, здійсненого 9-10 квітня 1919 року селянами низки передмість Києва та приміських сіл. Справді, завдяки загонам бійців-«інтернаціоналістів» – євреїв (під командуванням М. Віхмана) і китайців (командир – Лі Сю Лян), які вчасно прибули в район Подола було зірвано спробу повстанців замкнути кільце навколо Києва¹⁵. Радянські історики, описуючи придушення Куренівського повстання часто-густо цитували уривок з газети «Вісті ВУЦВК» за квітень 1919 року, але при цьому свідомо уникали згадки про астраханського єврея

⁹ Хлевнюк О.В. Жизнь одного вождя. – М.: АСТ, Corpus, 2016. – С. 90–91.

¹⁰ Ленинский сборник XXXVII. – М.: Издательство политической литературы, 1970. – С. 136.

¹¹ Известия ВЦИК. – 1918. – 2 сентября.

¹² Ратьковский И. С. Красный террор и деятельность ВЧК в 1918 году. – СПб: Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2006. – С. 151.

¹³ Там само. – С. 170.

¹⁴ ЦДАГО України, ф.263, оп.1, спр. 33032-ФП, т. 15, арк. 13зв.

¹⁵ Коваль Р. Отаман Зелений. – Київ-Вінниця: Державна картографічна фабрика, 2008. – С. 27; Файзулін Я., Гінда В. Україна у вогні минулого століття: постаті, факти, версії. – Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2015. – С. 183.

М. Віхмана та китайця в лавах ЧК Лі Сю Ляна ймовірно задля формування міфу про громадянську війну в Україні: «Беззавітна хоробрість та відданість, яку демонстрували загони ЧК у боротьбі з повсталими бандитами, зіграли колосальну роль у ліквідації цього погромного виступу. Швидко та стійко під градом куль загони ЧК йшли в атаку на бандитів... Якщо місто не було розгромлене озвірілими бандитами, то тільки завдяки прекрасним та енергійним діям ЧК»¹⁶.

Приборкавши чергову хвилю повстанського руху на Київщині, М. Віхман разом з колишнім начальником секретного відділу ВУЧК Олексієм Івановичем Пузирьовим, колишнім інструктором

ВЧК Григорієм Мойсейовичем Меламедом і колишнім секретарем Царицинської ЧК Веніаміном Веніаміновичем Сергєєвим наприкінці квітня 1919 року вирушає до Одеси¹⁷. У важливому для більшовиків причорноморському місті досвідчені чекісти мали обійняти керівні посади Одеської губернської ЧК (ОГЧК): О.І. Пузирьов очолив секретно-оперативний відділ; В.В. Сергєєв – він же «товариш Веніамін» – агентурний відділ; Г.М. Меламед – юридичний відділ; М.М. Віхман – оперативну частину секретно-оперативного відділу (підрозділ здійснював арешти, примусове вилучення майна, проводив обшуки, відповідав за процедуру виконання смертних вироків)¹⁸.

I ряд сверху:

Злева направо. І. Барац Лев /комиссар-операт./, З. Гуляев Тимофей, В. Краснянский, Ю. Мер Николай /живет в Одессе/, П. Дегтярев Юрий.

II ряд:

І. Якоби Юзек /фотограф/, 2. Юрьев /зам.нач./, 3. Баленков Василий /комиссар-операт./, 4. Віхман Михаил /нач. опер. отд./.

III ряд:

Справа крайний – Щунский Евгений /кличка "Анюта"/, внизу справа лежит Дновский /Кучинский/.

Снимок сделан в 1919 году

Групове фото співробітників Одеської губ. ЧК 1919 р.

Центральний апарат ВЧК і надалі продовжував «зміцнювати» ОГЧК. Серед прибулих до «Південної Пальміри» чекістів слід назвати Станіслава Францовича Реденса (1892–1940), який з 10 липня по 23 липня 1919 р. працював завідувачем юридичним відділом та слідчою частиною ОГЧК. Свояк Сталіна відіграє помітну роль в подальшій кар'єрі М. Віхмана.

Станіслав
Реденс.
1920-ті рр.

¹⁶ Міймескулов Л.Н., Рогожин А.И., Сташис В.В. Всеукраинская чрезвычайная комиссия (1918–1922) – Харьков: Основа, 1990. – С. 338–339; Голинков Д.Л. Крушение антисоветского подполья в СССР. Кн.1. – М.: Политиздат, 1978. – С. 318–320; Голіченко В. Вартові революції. Короткий нарис з історії чекістських органів України від часу їх утворення до 1922 р. – К.: Політвидав України, 1966. – С. 32–37; Великий Жовтень і громадянська війна на Україні. Енциклопедичний довідник. – К.: УРЕ, 1987. – С. 301.

¹⁷ Капчинский О.И. «Окаянные дни» Ивана Бунина. – М.: Вече, 2014. – С. 221.

¹⁸ Там само. – С.73-74.

Згадуючи про своє перше відрядження до Одеси, Михайло Віхман, перш за все, акцентував увагу на особистій участі у знищенні класових ворогів. Розповідав при цьому пристрасно та з елементами патетики: «Лично мною были расстреляны военный министр Украинской Рады – Рагоза¹⁹ и министр Коморный²⁰ и ещё много сотен врагов Советской власти расстреляны моей собственной рукой, точная цифра их записана на моем боевом маузере и боевом карабине»²¹. Ставив собі у заслугу розстріл останнього поліцейського Одеси барона Сергія Васильовича ван дер Ховена (1865–1919)²². Особлива слідча комісія по розслідуванню злочинів більшовиків (створена за розпорядженням Головнокомандуючого Збройними силами Півдня Росії генерала А. Денікіна) восени 1919 р. встановила, що М. Віхман особисто стратив колишнього ректора Новоросійського університету, професора медицини Сергія Васильовича Левашова (1855–1919)²³.

Одночасно з виконанням функції «санітара революції» у «Південній Пальмірі» М. Віхман брав активну участь у придушенні повстання німецьких колоністів на Одещині, яке тривало влітку 1919 року. В ході чергової каральної акції проти невдоволених політикою «воєнного комунізму», яка мала місце у серпні 1919 року М. Віхман зазнав поранення, проте швидко повернувся до лав борців за встановлення радянської влади на Півдні України. Крім того М. Віхман не забував відзначити власну роль у «організованому» відступі наприкінці серпня 1919 року територіального підрозділу ВУЧК з Одеси: «Я, відступаючи з Одеси в 1919 р., залишившись один зі складу Колегії губ. ЧК, вивів

всіх чекістів, сформував 397-й полк і бився в рядах Південної групи військ»²⁴.

Восени 1919 року М. Віхман опинився у місті Уральську у статусі члена Колегії Уральської обласної ЧК²⁵, а після падіння денікінського режиму в Україні, прибув на початку 1920 року до Харкова займатися знищенням «міського бандитизму»²⁶. Можна припустити, що М. Віхман був причетним до діяльності «Особливої групи ВЧК», яка під керівництвом Федора Яковича Мартинова (1893–1944) у січні-березні 1920 р. боролася з кримінальним елементом у Харкові. За декілька місяців членам «Особливої групи ВЧК» вдалося знешкодити кілька бандитських угруповань, які займалися розбоєм, грабунками приватних квартир, державних установ та банків²⁷.

На початку квітня 1920 р. Віхман переїздить до Одеси. Працює на посаді помічника секретаря, а через деякий час секретарем ОГЧК²⁸. Ситуація на той час в портовому місті була дуже складною. У період денікінської окупації багато місцевих комуністів змушені були переховуватися від білого терору у торговців та кримінальників і, як відзначалося в одному з чекістських документів, більшовики-підпільники «після повернення радянських військ опинилися «у боргу» у ворогів радянського ладу. Одеські спекулянти і навіть бандити широко користувалися цією слабкістю місцевих робітників. Робота Одеської губернської ЧК весь час стикалася з проханнями за окремих заарештованих. Потрібно було прислати до Одеси нових рішучих комуністів, не пов'язаних ніякими «особистими відносинами» і лише тоді з'явилася можливість направити роботу Одеської ЧК на вірний

¹⁹ Рагоза (Рагоза) Олександр Францович (1858–1919) – військовий міністр Української Держави у 1918 році. За відмову перейти на службу до Червоної Армії розстріляний 29 червня 1919 року на Катерининській площі в Одесі.

²⁰ Коморний Семен Семенович у 1917–1918 рр. – головний окружний комісар уряду УНР Херсонської, Катеринославської та Таврійської губерній, у березні-травні 1918 р. – генерал-губернатор Одеси.

²¹ Галузевий державний архів Служби безпеки України, ф. 5, спр. 51645, т. 2, арк. 225.

²² ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 33032-ФП, т. 14, арк. 155 зв.

²³ Капчинский О.И. «Окаянные дни» Ивана Бунина. – М.: Вече, 2014. – С. 103–104.

²⁴ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 33032-ФП, т. 15, арк. 36

²⁵ ВЧК. 1917-1922. Энциклопедия / Авт. сост. А.М. Плеханов, А.А. Плеханов. – М.: Вече, 2013. – С. 84

²⁶ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 33032-фп, т. 15, арк. 36.

²⁷ Отчет Центрального Управления Чрезвычайных Комиссий при Совнаркоме Украины за 1920 год. – Харьков, 1921. – С. 22–23.

²⁸ Капчинский О.И. «Окаянные дни» Ивана Бунина. – М.: Вече, 2014. – С. 337.

шлях»²⁹. Роль «рішучого комуніста» на посаді голови губ.ЧК, необтяженого жодними зобов'язаннями перед одеським криміналітетом мав виконати Станіслав Реденс. Ймовірно повернення Віхмана до Одеси слід розглядати з точки зору «зміцнення» місцевої ЧК.

Отримавши відповідальну посаду в структурі ОГЧК, М. Віхман вкотре нагадав одеситам про себе як про «ліквідатора ворогів радянської влади». Анонімний автор «В.О.» в своїх спогадах «56 днів в Одеській надзвичайці», опублікованих у 1920 р. в емігрантській паризькій газеті «Общее дело» писав: «Приїзд «самого» Віхмана навів настільки сильну паніку на всіх заарештованих, що останні швидко пішли по камерах. Віхман – страховисько Чека. Він власноручно розстрілює засуджених. Про це всім відомо чудово. Однак Віхман, якщо йому фізіономія чиясь не сподобається або йому не догодиш відповіддю, може на місці розстріляти в камері за одноосібним своїм бажанням»³⁰. Як свідчив колишній комендант Одеської ГубЧК Наум Львович Мер (1900–1988) Михайло Віхман встановив своєрідний рекорд – протягом ночі 1920 року власноручно розстріляв понад 250 осіб³¹.

З 1 по 10 серпня 1920 р. М.М. Віхман тимчасово очолював Одеську губ.ЧК³², а згодом, за його власними спогадами, був «командуючим збройними силами Одеського повіту»³³ та брав участь у ліквідації «банди Заболотного – Шаргородського (Балта – Ананьїв)»³⁴ ... в бою був поранений, але лишався на своєму посту до закінчення ліквідації»³⁵. Стверджуючи про знищення

у серпні 1920 р. збройного формування С. Заболотного, М. Віхман видавав бажане за дійсне. У вересні 1920 р. загін колишнього сільського вчителя С. Заболотного здійснив вдалий наліт на Балту. Захопити у полон Семена Федоровича Заболотного (1892/94–1922) чекістам вдалося лише 7 лютого 1922 року. Невдовзі С.Ф. Заболотний здійснив вдалу втечу з Харківської в'язниці та продовжив боротьбу з радянським режимом аж до своєї загибелі в ніч проти 4 липня 1922 р.³⁶.

Брати участь у вистежуванні та остаточному знешкодженні ватажка антирадянського угруповання С. Заболотного М. Віхману так і не довелося. У січні 1921 року М. Віхмана було призначено заступником повноважного представника ВЧК по Криму. Про «кримський період» у чекістській кар'єрі М. Віхман, перебуваючи у тюрмі в 1938 році, писав наступним чином: «Балицький³⁷ мене призначив в Крим, для цього просував в Одесі по посаді т.в.о. голови, вказуючи завжди, що потрібно бути добрим виконавцем вищого керівництва, зокрема його, без обговорення. Таким в моїх вимогах був і Реденс. Моє призначення до Криму після винесення рішення Одеського губкому та зняття з роботи та відраження в ЦК було невірним, оскільки я по суті отримав підвищення, великий масштаб роботи. Все це було зроблено для того, щоб послати своїх людей до Криму»³⁸. ... При здобутті Криму був призначений особисто тов. Дзержинським першим головою Надзвичайної Комісії Криму, де за завданням бойового органу партії ВЧК знищив «енну кількість» білогвардійців – залишки

²⁹ Отчет Центрального Управления Чрезвычайных Комиссий при Совнарком Украины за 1920 год. – Харьков, 1921. – С.6.

³⁰ В.О. 56 дней в Одесской чрезвычайке // Красный террор глазами очевидцев. – М.: Айрис Пресс, 2009. – С. 112.

³¹ Бажан О., Золотарьов В. Керівний склад ЧК-ГПУ-НКВД Чернігівщини у 1918–1941 роках // Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Чернігівська область. Кн. 1. – Чернігів: РВК «Десяняська правда», 2008. – С.725.

³² Скоркин К.В. На страже завоеваний Революции. Справочник. Местные органы НКВД-ВЧК-ГПУ-РСФСР. – М.: VividArt, 2010. – С. 529.

³³ ЦДАГО України, ф.263, оп.1, спр. 33032-фп, т. 15, арк. 13зв.

³⁴ Там само, арк. 5.

³⁵ Там само, арк. 130-131.

³⁶ Чебан О. Костянтин Завальнюк: «Отаман Заболотний був найпомітнішою постаттю повстанського руху Причорномор'я // Урядовий кур'єр. – 2012. – 2 листопада.

³⁷ Балицький Всеволод Аполонівич (1892–1937) з травня 1920 р. працював заступником начальника Центрального управління надзвичайних комісій та особливих відділів України.

³⁸ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 33032-фп, т. 15, арк. 36.

врангелівського офіцера. Герой Радянського Союзу Папанін І.Д. працював комендантом Кримчека під моїм особистим керівництвом по знищенню біло-зелених банд в Криму»³⁹.

Заради об'єктивності слід відзначити, що 19 грудня 1920 р. Кримську ЧК очолив Йосиф Йосифович Камінський (1890-1924)⁴⁰. Саме колишній голова Мінської губернської ЧК, а не «самозванець» М. Віхман, став де-юре першим керівником Кримської ЧК після повернення на півострів радянської влади. 21 січня 1921 р. Кримська ЧК була розформована, а замість неї було утворено повноважне представництво ВЧК по Криму, яке очолив С.Ф. Реденс⁴¹. Коментуючи це призначення, газета «Известия» згодом писала: «Станіслав Реденс у двадцятому році приходить услід за частинами Червоної Армії на згарище врангелівських таборів, щоб залізною рукою вимести з Криму білогвардійське охвістя»⁴². Ймовірно, що разом з Станіславом Реденсом до Криму прибув і Михайло Віхман.

Станіслав Реденс докорінно змінив саму структуру ЧК на півострові. У Сімферополі, Севастополі та Керчі були утворені міські підрозділи ЧК з правами губернських ЧК (у тому числі надавалася прерогатива у винесенні смертних вироків), з підпорядкуванням безпосередньо повноважному представникові ВЧК на теренах Криму, в повітах функціонували політбюро, з правами виключно проводити слідство, а в Карасубазарському, Бахчисарайському та

Іван Папанін.
1920-ті рр.

Джанкойському районах (згідно постанови Кримревкома від 8 січня 1921 р. № 206 «Про зміни адміністративних кордонів» у деяких повітах створювалися райони) діяли уповноважені. Головою Сімферопольської міської ЧК був призначений Михайло Віхман, який зберіг за собою посаду заступника повпреда ВЧК по Криму; головою Севастопольської міської ЧК Василь Іванович Савинов (1880-1944) – колишній секретар Президії ВЧК; головою Керчинської міської ЧК – Й.Й. Камінський.

Встановити за висловом самого М.Віхмана бодай деяку «енну кількість білогвардійців», знищену ним в Криму для дослідників не є можливим. На сьогодні збереглися поодинокі протоколи засідань комісії Сімферопольської ЧК датовані лютим 1921 року під головуванням М. Віхмана, в яких відображена репресивна діяльність радянських органів державної безпеки на Кримському півострові: 5-го лютого до розстрілу було засуджено 5 осіб; 9-го – 2 особи; 14-го – 3 особи; 21-го – 6 осіб колишніх офіцерів, чиновників та поліцейських⁴³. Відомо також, що 4 квітня 1921 комісія Сімферопольської міської ЧК (голова – Віхман, члени – Цвибак, Глебов, Бирзгал; завідувач відділом Управління Кримського ревкому Антіпов, завідувач відділом юстиції Порецький і секретар Сорін засудили на смерть генерала М.Ф. Сомчинського та Д.І. Юдіна⁴⁴.

Варто зауважити, що прізвище М. Віхмана відсутнє у протоколах засідань судових трійок Кримської ударної групи (йдеться про корпус документів, які зберігаються в українських архівах – авт.), членом яких він був. Немає навіть побіжної згадки про діяльність Михайла Віхмана і у книзі Леоніда Абраменка «Последняя обитель. Крым, 1920–1921 годы», присвяченій червоному терору на півострові⁴⁵. Таким чином можна лише припускати, що в 1921 році М. Віхман був більше

³⁹ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 33032-фп, т. 14, арк. 31.

⁴⁰ Из годового отчета КрымЧК за 1921 г. // Реабилитированные историей. Автономная Республика Крым: Книга первая. – Симферополь: ИПЦ «Магистр», 2004. – С. 56.

⁴¹ Скоркин К.В. На страже завоеваний Революции. Местные органы НКВД-ВЧК-ГПУ РСФСР. 1917–1923: Справочник. – М.: VividArt, 2010. – С. 397.

⁴² Часовые социализма // Известия. – 1935. – 27 ноября.

⁴³ Крымские чекисты в начале 1920-х годов: без грима и глянца // Зеркало Крыма. // Зеркало Крыма. Режим доступа: http://zerkalokryma.ru/important/krymskie_chekisty_v_nachale_1920h_godov_bez_grima_i_glyanca/

⁴⁴ Реабилитированные историей. Автономная Республика Крым: Книга первая. – Симферополь: ИПЦ «Магистр», 2004. – С. 59–60.

⁴⁵ Абраменко Л.М. Последняя обитель. Крым, 1920–1921 годы. – К.: МАУП, 2005. – 480 с.

задіяний у розстрілах білогвардійців, ніж у роботі позасудових органів переслідування ворогів радянської влади.

Одночасно з реалізацією організованої фази «червоного терору» на півострові відбувалася реорганізація роботи Кримської надзвичайної комісії. Ситуація з функціонуванням різноманітних чекістських установ на Кримському півострові не подобалася місцевому партійному керівництву. 7-го квітня 1921 року новий секретар Кримського обласного комітету РКП(б) Іван Олексійович Акулов (1888–1937) та голова Кримського ревкому М.Х. Поляков звернулися до ЦУПНАДКОМУ з пропозицією ліквідувати особливі відділи ВЧК IV-ї армії, Чорноморсько-азовських морів і разом з тим посилити діяльність місцевих ЧК. Партійні функціонери пропонували створити насамперед обласну ЧК: «доцільніше всього зараз Сімферопольську ЧК оголосити обласною. Зробити це необхідно негайно»⁴⁶.

14 квітня 1921 р. під головуванням члена Колегії ВУЧК Юхима Георгійовича Євдокимова (1891–1940) відбулося засідання Сімферопольської міської ЧК, на якому було прийнято рішення про ліквідацію в Криму Особливого відділу ВЧК Чорноморсько-азовських морів та реорганізацію Сімферопольської міської ЧК в Кримську обласну ЧК з безпосереднім підпорядкуванням її ВУЧК. При Кримській обласній ЧК створювався Особливий відділ і цьому єдиному органу підпорядковувалися всі надзвичайні органи Криму. На місцях були організовані з правами самостійного винесення смертних вироків Севастопольська та Керченська ЧК, а в інших повітах (Євпаторія, Ялта, Феодосія, Джанкой) повітові ЧК зі зменшеним штатом з правом винесення судових вироків стосовно позбавлення волі та смертної кари, які мала затверджувати Кримська обласна ЧК. Головою Кримської обласної ЧК був призначений М. Віхман, а начальником Особливого відділу – Федір Тимофійович Фомін (1894–1970)⁴⁷. Останній добре знав Михайла Мойсейовича по

спільній роботі в Одесі у 1919 р., втім жодним словом не обмовився про стосунки з ним у надрукованих в 1960-ті роки спогадах⁴⁸. Відсутнє прізвище Віхмана і у мемуарах колишнього коменданта Кримської ЧК Івана Дмитровича Папаніна (1894–1986)⁴⁹.

Повноважний представник ВЧК по Криму Станіслав Реденс на той час вже виїхав до Москви і, здавалося, що у Михайла Віхмана з'явився шанс стати «чекістом № 1» на півострові. Втім вже 25 квітня 1921 р. на об'єднаному засіданні Кримського обкому ВКП(б) і Кримського ревкому М. Віхмана усунули з посади за «арешти відповідальних парттоваришів, абсолютне небажання рахуватися з партійними та радянськими органами, свідому брехню перед керівними установами: областкомом і Кримревкомом»⁵⁰. В умовах, що склалися на посаду голови Кримської обласної ЧК 7 травня 1921 р. був призначений Микола Олександрович Смирнов (1890–?). Та на цьому неприємності для Михайла Віхмана не скінчилися. 18 травня 1921 р. голова ВЧК Ф.Е. Дзержинський направив голові ВУЧК Василю Миколайовичу Манцеву (1889–1938) телефонограму за № 27140, в якій повідомляв, що кандидат в члени політбюро ЦК РКП(б), головний редактор газети «Правда» М.І. Бухарін розповів йому про зміст секретного циркуляра, підписаний М.М. Віхманом (у таємному документі М. Віхман наполегливо радив своїм підлеглим висувати свої кандидатури на посади в місцеві партійні осередки «для підняття авторитету особливого відділу»). Обурений самоправством М. Віхмана, «Залізний Фелікс» зауважував: «видання таких цир-

Федір Фомін.
1920-ті рр.

⁴⁶ Плеханов А.М. ВЧК-ОГПУ в годы новой экономической политики 1921–1928. – М.: Кучково поле, 2006. – С. 185.

⁴⁷ Из годового отчета КрымЧК за 1921 г. // Реабилитированные историей. Автономная Республика Крым: Книга первая. – Симферополь: ИПЦ «Магистр», 2004. – С. 57.

⁴⁸ Фомин Ф. Записки старого чекиста. – М.: Госиздат политической литературы, 1962. – 205 с.

⁴⁹ Папанин И.Д. Лёд и пламень. – М.: Политиздат, 1977. – 416 с.

⁵⁰ Абрамов В. Евреи в КГБ. – М.: Яуза, Эксмо, 2005. – С. 142.

кулярів справою неприпустимою та антипартиійною, вважаю, що Віхмана слід негайно прибрати з Криму, прибрати, призначивши і слідство»⁵¹.

Через два дні голова ВУЧК В. Манцев повідомив Ф. Дзержинського про те, що повпред ВУЧК по Криму М. Смирнов відрядив М. Віхмана до Харкова у розпорядження ВУЧК та заодно поінформував голову ВЧК, що Кримський обласний комітет РКП(б) просив ВУЧК відкликати опального чекіста з Криму та заборонити йому працювати в ЧК, зробивши відповідний запис у партійній книжці. Телеграма В. Манцева адресована Ф. Дзержинському завершувалася фразою: «Ваше ставлення до циркуляра Віхмана цілком поділяю і після його приїзду до Харкова прийму відповідні заходи»⁵².

Чи насправді ініціатива М. Віхмана про формування привабливого «іміджу ЧК» була причиною для усунення його від роботи в радянських органах держбезпеки в Криму? Мабуть, ні. Проблемою створення позитивного образу репресивної структури радянської влади переймалися всерйоз і на центральному рівні ВУЧК. Так, наприклад, 8 грудня 1920 р. відбулося чергове засідання бюро партійного осередку Центрального управління надзвичайних комісій і особливих відділів України, яке розглядало питання «про популяризацію ЧК». У протоколі засідання відзначалося, що «це питання неодноразово піднімалося в бюро. Популяризація ЧК, підняття його престижу в очах робітничих мас – нагальне завдання Бюро»⁵³.

Сидять з ліва на право: В.М. Манцев, Ф.Д. Дзержинський, В.А. Балицький.
Харків, літо 1920 р. Другий ряд: невідомий, Іван Степанов-Скворцов.

⁵¹ Плеханов А.М. ВЧК-ОГПУ в годы новой экономической политики 1921–1928. – М.: Кучково поле, 2006. – С. 560.

⁵² Там само.

⁵³ Державний архів Харківської області, ф. 1, оп. 1, спр. 59, арк. 43.

Відповідь на питання чому М. Віхман побував відповідальною посади криється у рядках звіту Кримської ЧК за 1921 р.: «Віхман і Смирнов вели себе занадто незалежними від місцевої влади»⁵⁴. Про невідповідність чекістів партійному апарату, про величезний вплив органів держбезпеки на політичні процеси в Криму простежуються у свідченнях М. Віхмана на допиті восени 1938 р.: «Під час від'їзду до Криму я отримав від Манцева доручення особливо «опрацювати» Дмитра Ілліча Ульянова⁵⁵ з таким розрахунком, щоб його з Криму прибрати. Мені особливо це було підкреслено і Балицьким. Розмови про це була вдома на квартирі у Балицького... перед поїздом до Криму я і Реденс жили на квартирі Балицького. Завдання по Ульянову я виконав, через пару місяців він був відкликаний до Москви. Справу «розкладання» Ульянова я доповідав в Харкові в ЦУПНАДКОМі по виклику Манцева, в той час, коли до Харкова приїздили т.т. Дзержинський, Рославець⁵⁶ і третього прізвища члена Колегії ВЧК не пам'ятаю»⁵⁷.

Подальшу чекістську кар'єру М. Віхман продовжив на Північному Кавказі. Ризикнемо припустити, що переведення на нове місце служби сталося не без допомоги тодішнього інспектора-організатора повпредства ВЧК по Півдню Росії Семена Митрофановича Штиба (1893-1923), під керівництвом якого Михайло Мойсейович працював в Уральську. Влітку 1921 р. М. Віхман обійняв посаду начальника секретно-оперативного відділу і одночасно заступника голови Ставропольської губ.ЧК. Протягом серпня-жовтня 1921 р. він виконував обов'язки голови Ставропольської губ.ЧК⁵⁸. У неопублікованих спогадах чекіста Г.Т. Яшина подається розгорнута характеристика на керівника Ставропольської губ.ЧК: «Віхман не від світу цього, і я думаю, що він і батька свого б зарахував у контрреволюціонери. Худий, високий на зріст, дещо

сутулий, з суровим поглядом він завжди був чимось стурбований. В Ставрополі він не щадив контрреволюційні елементи, це за його наказом взяли в заручники, а потім розстріляли 5 чоловік з місцевої буржуазії (за повідомленням ставропольської газети «Власть Советов» 7 жовтня 1921 року було розстріляно 13 з 29 заручників, затриманих згідно до постанови Ставропольської губчека від 3-го жовтня «за наліт біло-зелених банд на психіатричну лікарню в ніч на 1 та 6 жовтня, а також за підлив роботи з заготівлі дров для робітників та службовців радянських установ та самих установ» – авт.). Віхман любляв випити, і коли під час партійної чистки Лиманський спитав його: «Ви п'єте, товаришу Віхман?», він гучно заявив: «Пив, п'ю та буду пити, але контрреволюції від цього легше не буде!»⁵⁹.

Г.Т. Яшин пригадав ще одну історію, пов'язану з очільником Ставропольської губЧК: «коли М. Віхману доповіли, що за чутками комісар з обшуків і арештів Щербина привласнив конфісковано майно, то Михайло Мойсейович в різкій формі наказав заступнику голови губ. ЧК Угарову негайно заарештувати Щербину та поставити на Колегії губ. ЧК питання про його страту. Проте «культурний і освічений» Угаров все ж таки зумів переконати Віхмана не арештовувати Щербину, а спочатку перевірити ці чутки. Розслідування довело невинність останнього. Приблизно тоді ж до Віхмана на прийом прийшов неохайний велетень-бородань, запропонував свої послуги у якості ката «бо мав великий досвід», та спитав як він буде отримувати заробітну платню грошима чи продуктами? Віхман миттєво став похмурим, наказав заарештувати відвідувача. З'ясувалося, що цей мешканець села Старомар'євка під час революції 1905 р. був катом в одній з царських в'язниць, а останнім часом став психічно хворою людиною». Як склалася доля ката-добровольця Г. Яшин не повідомляє.

⁵⁴ Реабилитированные историей. Автономная Республика Крым: Книга первая. – Симферополь: ИПЦ «Магистр», 2004. – С. 57.

⁵⁵ Дмитро Ілліч Ульянов (брат В. Леніна) у 1920–1921 роках член Кримського обкома РКП(б).

⁵⁶ Рославець-Устинова Наталія Олексіївна (1888–1957) у 1921 р. начальник Секретного відділу ВУЧК.

⁵⁷ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 33032-фп, т. 15, арк. 36.

⁵⁸ Скоркин К.В. На страже завоеваний Революции. Местные органы НКВД-ВЧК-ГПУ РСФСР. 1917–1923: Справочник. – М.: VividArt, 2010. – С. 485.

⁵⁹ Уривок зі спогадів Г.Т. Яшина люб'язно надав авторам Д.В. Парфьоненко (м. Ставрополь).

У той час коли М. Віхман боровся з «контрреволюційним елементом» на Північному Кавказі в Криму місцева партійна організація позбавила його партійного квитка. Обставини свого виключення з партії М. Віхман подавав наступним чином: «У 1921 році я працював головою Сімферопольської ЧК, в цей час проти повноважного представника Криму Смирнова та групи працівників ЧК була порушена справа по партійній лінії, обвинувачували нас в господарських злочинах. Кримською партійною організацією я був виключений. Питання розбиралося ЦКК. В партії мене відновили у 1923 р. зі збереженням партійного стажу. Через виключення з партії я був звільнений з органів ЧК»⁶⁰.

За для поновлення в лавах більшовицької партії М. Віхман влаштувався робітником-електромонтером до Одеського трамвайного депо. З моменту набуття членства у ВКП(б) кар'єра М. Віхмана потрохи пішла вгору: на початку 1924 р. - завідувач підрозділом нерухомості Одеського міського господарства⁶¹, згодом очолював службу мережі та підстанцій Управління міського трамваю в Одесі; з 1925 р. стає членом ЦК Міжнародної організації пам'яті революції (МОПР)⁶².

У 1939 р. М. Віхман згадуватиме, що у 1926 р. критикував на окружній партійній конференції відповідального секретаря Одеського окружного КП(б)У Павла Пилиповича Маркитана (1887–1937) та начальника Одеського окружного відділу ДПУ Ізраїля Мойсейовича Леплевського (1896–1938) за те, що

Ізраїль Леплевський.
1920-ті рр.

вони допустили контрреволюційну троцькістську роботу голові Одеської окружної ради профспілок Миколі Васильовичу Голубенку (1897–1937). За словами Віхмана Леплевський викликав його до себе в кабінет і заявив, що «критикуючи його я дискредитував орган ДПУ. На це я відповів, що готовий відповідати перед партією за свою критику, яку вважаю вірною. Жаль, що я ще тоді не розпізнав цих ворогів, які творили свою ворожу справу до останніх років. Все вищесказане є в документах, стенограмах»⁶³. Нікого зі згаданої трійки на той час вже не було в живих (причому перший секретар Чернігівського обкому КП(б)У П.П. Маркитан був розстріляний за вказівкою наркома внутрішніх справ УРСР І.М. Леплевського) отже підтвердити або заперечити ці слова Віхмана не могли, а ось посилення останнього на архіви заслуговує на увагу.

У 1928 р. М. Віхман повертається на роботу до органів держбезпеки в якості начальника відділку Харківського окружного відділу ДПУ. У той саме час на адреси найбільших заводів України, а також на ім'я Й.В. Сталіна та голови ОДПУ СРСР В.Р. Менжинського надійшов анонімний лист про нездорову ситуацію в органах ДПУ УСРР⁶⁴ з докладним висвітленням неблаговидних вчинків чекістів. Автором анонімки виявився співробітник Особливого відділу Українського військового округу Фомін, який згодом «за демагогічні, необґрунтовані обвинувачення» був засуджений до позбавлення волі⁶⁵. М. Віхман частково підтримав критику Фоміна, яка стосувалася роботи деяких провідних чекістів України, через що і «отримав на горіхи». В одній зі своїх «сповідей», написаних М. Віхманом під час тюремного ув'язнення зазначалося «за критику я був у загоні (1929 р. за Фоміна)»⁶⁶. Ймовірно, що за свою принципову позицію у справі чекіста Фоміна М. Віхману довелося змінювати місце роботи.

⁶⁰ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 33032-ФП, т. 14, арк. 58.

⁶¹ Капчинский О.И. «Окаянные дни» Ивана Бунина. – М.: Вече, 2014. – С. 342.

⁶² ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 33032-ФП, т. 15, арк. 140.

⁶³ Там само, т. 14, арк. 155 зв.

⁶⁴ Повний текст цього листа опубліковано в книзі Шановал Ю., Пристайко В., Золотарьов В. ЧК-ГПУ-НКВД в Україні: особи, факти, документи. – К.: Абрис, 1997. – С. 271-279.

⁶⁵ Державний архів Харківської області, ф. 99, оп. 3, спр. 354, арк. 427.

⁶⁶ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 33032-ФП, т. 14, арк. 154.

Протягом 1929–1930 років Михайло Мойсейович працював заступником начальника Дорожньо – транспортного відділу ОДПУ Закарпатської залізниці. Переведення М.М. Віхмана до Тифлісу відбулося не без допомоги тодішнього повноважного представника ОДПУ по Закарпатській РФСР С.Ф. Реденса.

У розпал форсованої колективізації сільського господарства М. Віхман знову опиняється в Україні. Як досвідченого чекіста його у 1930 році вводять до складу оперативної групи ДПУ УСРР з ліквідації селянських повстань (так званих «волинки») у Тульчинській окрузі. На Поділлі він близько познайомився з начальником Адміністративно-організаційного управління ДПУ УСРР Миколою Станіславовичем Бачинським⁶⁷, тісний зв'язок з яким підтримував і в наступні роки⁶⁸.

Микола Бачинський.
1920-ті рр.

Восени 1930 р. М. Віхмана призначають начальником оперативного відділу 2-го (Донецького) оперативного сектору ДПУ. Очолюваний М. Віхманом чекістський підрозділ проводив роботу по п'яти основним напрямам: 1-й напрям – «розвідка зовнішнього спостереження» (негласне зовнішнє спостереження; супроводження з цією ж метою об'єктів під час їхнього пересування по країні; агентурні зйомки та арешти; негласна охорона іноземних місій і посольств апаратом розвідки); 2-й напрям – «контроль» (виявлення настроїв серед міського населення, армії, селянства). 3-й напрям – «політичний нагляд» (арешти та обшуки за ордерами; виїзди на особливо важливі пригоди; ліквідація конфіскованого майна; виклики на побачення із заарештованими по справам політичних партій; обслуговування міської міліції та проведення агентурних розробок по вказаному об'єкту; обслуговування населення по домівкам і проведення попередніх агентурних розробок по узгодженню із відповідними відділами; розшук політичних злочинців; встановлення об'єктів за завданням відділів; боротьба з антирадянською агітацією на вулиці; вилучення через апарат міліції зброї, яка зберігається незаконно у населення; виявлення куркульського елемента;

⁶⁷ Бачинський Микола Станіславович (05.05.1894 – 28.10.1937). Народився у м. Сквирі Київської губернії у родині службовця. У різних документах свою національність указував по різному: українець або росіянин. Член ВКП(б) з червня 1919 р. У 1903–1908 рр. навчався у 2-х класному училищі у Сквирі. З 1908 р. – переписувач на винному складі у м. Сквирі. З 1913 р. – діловод телефонного відділку Сквирського земства. У жовтні 1915 р. – червні 1919 р. – рахівник з матеріальної частини та завідувач електротехнічним складом телефонної мережі Київського губернського земства. З липня 1919 р. – завідувач відділом народного господарства Хорольського повітового комітету Полтавської губернії. У вересні – листопаді 1919 р. – помічник завідувача та завідувач політкурсами політвідділу 14-ї армії, (м. Брянськ). З листопада 1919 р. – співробітник для особливих доручень відділу постачання 14-ї армії. У березні – червні 1920 р. – комісар з постачання Київського губвійськомату у Києві та Черкасах. З червня 1920 р. – секретар при начальнику штабу тилу 14-ї армії. З липня 1920 р. – військовий комісар штабу тилу 14-ї армії. З жовтня 1920 р. – військовий комісар штабу 10-ї дивізії внутрішніх сил у м. Єлисаветград. З січня 1921 р. – військовий комісар штабу 10-ї зведеної стрілецької бригади (Єлисаветград). З травня 1921 р. – помічник начальника оперативної частини політуправління штабу Трудової армії (м. Київ). У вересні 1921 р. – 1922 р. – начальник економічного відділу та член Колегії Волинської губ. ЧК, Житомир. У 1922–1923 рр. – секретар і начальник організаційно-адміністративної частини Волинського губвідділу ДПУ. З 1 жовтня 1923 р. – інспектор Адміністративно-організаційної частини (АОЧ) ДПУ УСРР. З 12 грудня 1923 р. – інспектор з обліку адміністративного відділу АОЧ ДПУ УСРР. З 7 січня 1924 р. – начальник господарчого відділу АОЧ ДПУ УСРР. З 25 січня 1924 р. – секретар ДПУ УСРР. З 15 лютого 1924 р. – начальник адмінвідділу ДПУ УСРР. З 15 грудня 1924 р. – 23.11.1927 р. – заступник начальника адміністративно-організаційного управління (АОУ) ДПУ УСРР. З 23 листопада 1927 р. – начальник Дорожньо-транспортного відділу ДПУ Донецьких залізниць, Харків. З 1 червня 1928 р. – начальник АОУ. З 1 жовтня 1931 р. – начальник відділу кадрів ДПУ УСРР. З 7 січня 1932 р. – заступник повпреда ОДПУ по Центрально-Чорноземній області, Воронеж. З 15 червня 1934 р. – начальник Головного управління робітничо-селянської міліції УСРР. З 11 липня 1934 р. по 17 липня 1937 р. – начальник Управління робітничо-селянської міліції НКВС УСРР. З 19 травня 1937 р. по 17 липня 1937 р. – заступник наркома внутрішніх справ УРСР. Заарештований 17 липня 1937 р. Розстріляний у Москві. Звання: директор міліції (11 липня 1936 р.). Нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора УСРР (13 грудня 1931 р.), знаком почесного працівника ВЧК – ДПУ(В) №127; знаком почесного працівника РСМ (23 квітня 1936 р.).

⁶⁸ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 33032-ФП, т. 14, арк. 60.

керівництво системою прописки та адресними столами; облік елемента, що проходить по установкам та зовнішньому спостереженню (у загальній картотечі секретаріату); повідомлення у відповідні відділи про прийняття заходів по особливо важливим пригодам у місті; оформлення тимчасово затриманих); 4-й напрям – «спеціальна охорона» (охорона керівництва області; охорона вищих партійних і радянських установ; постійна негласна охорона вищезазначених об'єктів; обслуговування охорони свят, з'їздів, процесів); 5-й напрям – «технічний»: обслуговування відділів телеграфним зв'язком; обслуговування відділів по контролю телефонної мережі; обслуговування телефонного високочастотного зв'язку.

У 1931–1932 роках М. Віхману довелося очолювати Чернігівський міський відділ ДПУ, а з 1932 р. працювати начальником оперативного відділу повноважного представництва ОДПУ по Іванівській промисловій області (ІПО)⁶⁹. Регіональне ДПУ очолював Василь Тимофійович Іванов (1894–1938), який перед цим керував Київським оперативним сектором ДПУ, до складу якого входив у тому числі і Чернігівський міський відділ ДПУ. Можна допустити, що саме В. Іванов запропонував М. Віхману роботу в Іваново-Вознесенську.

У період між 5 і 16 квітня 1932 р. у Вічужькому, Тейковському, Лежньовському та Пучезькому районах ІПО відбувався страйковий рух, в якому взяли участь понад 15.000 робітників. Страйк переріс в політичний бунт, який супроводжувався побиттям керівних працівників і розгромом радянських установ, міліції та райвідділу ОДПУ у Вічужі⁷⁰. По партійній лінії розслідуванням справи займалася член ЦКК ВКП(б) Прасковія Федорівна Сахарова (1890–1969). За свідченнями М. Віхмана на допиті у 1938 р.: «Іванов дізнавшись про це, доручив мені особливе завдання «обробити» Сахарову з

тим, щоб цю справу змазати. Завдання Іванова мною було виконано, я зійшовся з Сахаровою, їздив кілька разів до Москви, де зустрічався з нею, говорив про справу Іванова, дав йому добру характеристику, вказуючи, що рішення про Іванова буде ударом не по Іванову, а по органу ДПУ, та добився того, що вона закінчила справу так, що Іванов не постраждав»⁷¹.

Отже не дивно, що за клопотанням В. Іванова 20 грудня 1932 р., на честь 15-ти річчя органів ВЧК-ДПУ М. Віхман був нагороджений знаком почесного працівника ВЧК-ДПУ (XV)⁷² за № 246. Невдовзі, у березні 1933 р., політбюро

Посвідчення кавалера знаку почесний працівник ВЧК - ДПУ (XV) В.Т. Іванова. Таке ж було у М.М. Віхмана.

ЦК КП(б)У затвердило В. Іванова начальником Донецького облвідділу ДПУ⁷³, а М. Віхман лишився працювати в Іваново до кінця 1933 року. Відкликаний у розпорядження ОДПУ СРСР 20 грудня 1933 року, М. Віхман зумів працевлаштуватися лише 22 лютого 1934 р., посівши посаду заступника начальника Донецької обласної міліції⁷⁴. Не виключено, що до Сталіно Михайла Мойсейовича запросив його колишній патрон – Василь Іванов. Варто зауважити, що переведення з органів державної безпеки до

⁶⁹ Іванівська промислова область (ІПО) – адміністративно-організаційне формування в РРФСР у 1929 – 1936 рр., яка включала терени розформованих Іваново-Вознесенської, Володимирської, Костромської та Ярославської губерній.

⁷⁰ Голод в СССР. 1929–1934: В 3 т. Т. 1: 1929 – июль 1932: Кн. 2. – М.: МФД, 2011. – С. 109–115.

⁷¹ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 33032 –ФП, т. 14, арк. 27.

⁷² Буяков А.М. Ведомственные награды ОГПУ-НКВД: 1932 –1940 гг. Часть II. Знак «Почетный работник ВЧК-ГПУ (XV)». – Владивосток: Русский остров, 2008. – С. 101.

⁷³ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 282, арк. 12.

⁷⁴ Золотарев В.А., Степкин В.П. ЧК-ГПУ-НКВД в Донбассе: люди и документы. 1919–1941. – Донецк: Алекс, 2010. – С. 126

міліції було суттєвим пониженням для М. Віхмана, але вказати обставини, які сприяли такому своєрідному покаранню не є можливим.

У Сталіно М. Віхман довго не затримався, так як був знятий з роботи на вимогу начальника Донецького облвідділу ДПУ В. Іванова. Потрапив у немилість М. Віхман через те, що виступив проти об'єднання органів міліції та ДПУ»⁷⁵.

16 грудня 1934 року М.М. Віхман отримав чергову посаду – начальник відділу пожежної охорони УНКВС по Дніпропетровській області. Опікуватися діяльністю пожежних команд, які не отримували належного фінансування з місцевого бюджету було не до снаги Михайлу Мойсейовичу. Згодом він зізнавався: «Я вирішив за будь що з цієї роботи піти. Використавши відсутність квартири на протязі майже 5-ти місяців, я заявив, що більше працювати в таких умовах не можу та змусив Миронова⁷⁶ відрядити мене у розпорядження начальника УПО (управління пожежної охорони – авт.) Елькіна⁷⁷. В резерві ВК (відділу кадрів – авт.) я знаходився пару місяців. На роботу мене не послали, хотіли демобілізувати зовсім. Я зайшов до Бачинського в ГУРСМ (головне управління робітничо-селянської міліції –

Сергій Миронов.
1920-ті рр

Юхим Елькін.
1920-ті рр.

авт.) відносно моєї роботи знову в міліції. Останній заявив, що переговорить з хазяїном»⁷⁸.

«Хазяїн», тобто, нарком внутрішніх справ УСРР В.А. Балицький дав таки дозвіл і наприкінці 1935 р. Віхман був призначений заступником начальника Управління робітничо-селянської міліції (УРСМ) по Вінницькій області. Керував на той час вінницькою міліцією Олександр Семенович Скульський⁷⁹ (1900–1971), який під час роботи у 1920-х роках в одеському карному розшуку виділявся особистою мужністю та відчайдушною вдачею, неодноразово брав участь у захопленні особливо небезпечних злочинців, кілька разів був поранений в перестрілках⁸⁰. На посаді заступника начальника УРСМ по Вінницькій області Михайло Мойсейович прагнув протиставити себе «ввічливо-м'якому» О. Скульському з метою «щоб менше перечили підлеглі та менше обговорювали розпорядження»⁸¹. За словами начальника санітарного відділу УРСМ УНКВС Вінницької області Менделя Юкелевича Ройтмана (1901 – ?): «ставлення Віхмана до підлеглих було нелюдським, він рвав подані йому на підпис папери, принижував, ображав, залякував в'язницею, виганяв з кабінету»⁸². Про грубість М. Віхмана та його знущання над підлеглими свідчили

авт.) відносно моєї роботи знову в міліції. Останній заявив, що переговорить з хазяїном»⁷⁸.

⁷⁵ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 33032-ФП, т. 14, арк.38

⁷⁶ Миронов Сергій Наумович (1894 – 1940) у 1933 – 1936 рр. – начальник Управління НКВС Дніпропетровської області.

⁷⁷ Елькін Юхим Давидович (1895-1937) – начальник управління пожежної охорони (УПВ) НКВС УСРР.

⁷⁸ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 33032-ФП, т. 14, арк. 39.

⁷⁹ Скульський Олександр Семенович (1900 – 10.1971). Народився в Одесі в родині робітника-бондаря. Єврей. Освіта нижча: закінчив 4 класи народного училища у 1911 р. та політехнічні курси у м. Одеса у 1916 р. Член ВКП(б) з грудня 1924 р. З 1911 р. працював учнем і помічником майстра в оптичній механічній майстерні в Одесі. У 1919 р. – червоний партизан. З 1919 р. рядовий 2-го окремого кавалерійського полку. З липня 1920 р. на роботі в ЧК. З грудня 1922 р. на роботі в міліції. У 1920-х рр. працював інспектором і начальником активної частини Одеського губернського карного розшуку, начальником карного розшуку Одеського повіту. З грудня 1932 р. – заступник начальника Київської обласної міліції. З 1935 р. – начальник УРСМ УНКВС Вінницької області. З 14 серпня 1937 р. – начальник УРСМ УНКВС Київської області. З 1 червня 1938 р. – заступник начальника УРСМ НКВС УСРР. Заарештований 2 вересня 1938 р. 23 листопада 1939 р. засуджений до 8 років позбавлення волі. Звільнений у березні 1945 р. Після відбуття покарання та реабілітації проживав в Одесі. Звання: капітан міліції (11 липня 1936 р.). Нагороджений: орденом Червоної Зірки (13 листопада 1937 р.); знаком почесний співробітник ВЧК-ДПУ (XV) (23 квітня 1936 р.)

⁸⁰ Барбашин Н.В. Обретение истины. – Одесса, Скайбук, 2008. – С.366.

⁸¹ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 33032 – ФП, т. 14, арк. 40.

⁸² Там само, арк. 86.

також начальник фінансового відділу УРСМ УНКВС Вінницької області Михайло Самійлович Лумельський (1900 – ?)⁸³; начальник адміністративно-господарського відділу УРСМ УНКВС Вінницької області Роман Гнатович Касьян (1897 – ?)⁸⁴

За словами ж О.С. Скульського М.М. Віхман був креатурою начальника УРСМ НКВС УСРР М.С. Бачинського, і запам'ятався частими висловлюваннями про незадоволеність своїм службовим становищем⁸⁵. Гнітило М. Віхмана і його невисоке спеціальне звання – старший лейтенант міліції, отримане 11 липня 1936 року. Бажанням звернути на себе увагу, домогтися просування по кар'єрній драбині можна пояснити виступ М. Віхмана з нищівною критикою керівництва української міліції на червневій 1937 р. нараді в Києві, яку проводив перший заступник наркома

внутрішніх справ СРСР комкор Михайло Петрович Фриновський (1898-1940)⁸⁶.

15 червня 1937 р. НКВС УСРР очолив комісар державної безпеки 2-го рангу І.М. Леплевський, який, судячи з всього, не забув М.М. Віхману його критику під час спільної роботи в Одесі. За твердженням заступника начальника УРСМ НКВС УСРР майора державної безпеки Я.З. Камінського⁸⁷ «при відвідуванні мене Віхман був схвильований, виявляв велику образу, що його обійшли у званні, також, що його обійшли при організації нових областей і не був

Яків Камінський.
1920-ті рр.

⁸³ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 33032 – ФП, т. 14, арк. 94.

⁸⁴ Там само, арк. 101.

⁸⁵ Там само, арк. 67.

⁸⁶ Там само, арк. 155.

⁸⁷ Камінський Яків Зельманович (18.12.1891 – ?). Народився у Миколаєві у родині конторника. Єврей. У 1908 р. закінчив 4 класи Миколаївського міського училища. У 1912–1919 рр. – анархіст. Член ВКП(б) з березня 1920 р. 3 серпня 1908 р. – учень ливарника у приватній майстерні, Миколаїв. 3 1909 р. – учень ливарника в майстерні, Кривий Ріг. 3 листопада 1910 р. – ливарник на заводі Литовського у м. Одеса. У серпні 1911 р. – березні 1912 р. – ливарник в Одесі потім перебрався у м. Миколаїв де не зміг знайти роботи. 3 березня 1912 р. – ливарник на заводі Кононова (м. Одеса). 3 вересня 1912 р. – шпательник на машинобудівному заводі у м. Львові. 3 1913 р. – ливарник на чеських заводах Австро-Угорщини. У липні 1915 р. – 1918 р. – в'язень табору для інтернованих осіб у Австро-Угорщині. У травні 1918 р. – березні 1919 р. – безробітний та член анархістського підпілля у Миколаєві. 3 березня 1919 р. – завідувач банком у Миколаєві. У травні – липні 1919 р. – боєць Миколаївського караульного полку. Брав участь у ліквідації повстання селян та німців-колоністів поблизу Миколаєва та Вознесенська. 3 липня 1919 р. у складі червоного зведеного загону брав участь в боях проти Добровольчої армії під станцією Помощна. 28 серпня 1919 р. потрапив у полон до махновців під станцією Помощна, був зарахований у 2-й полк імені Нестора Махна, звідки втік через два тижні. У вересні 1919 р. – березні 1920 р. – безробітний та підпільник у Миколаєві. У червні – жовтні 1920 р. – політбоєць, голова комуністичного осередку, секретар військового комісара 305-го батальйону військ ВНУС Херсонської групи Південного фронту. Брав участь у придушенні селянського повстання в районі залізничної станції Долинська. У 1920 р. – січні 1921 р. – секретар військомуч, т.в.о. голови колективу 88-го полку 30-ї бригади ВНУС. Працював у Миколаївській губернській ЧК / губвідділі ДПУ (з 6 січня 1921 р. – завідувач ліквідаційним столом секретно-оперативного відділу, з 10 лютого 1921 р. – помічник уповноваженого 1-ї групи секретно-оперативного відділу, з 26 березня 1921 р. – помічник уповноваженого по лівим партіям, з 18 червня 1921 р. – т.в.о. уповноваженого 1-ї групи, з 21 липня 1921 р. – уповноважений 1-ї групи. 3 15 серпня 1921 р. – т.в.о. начальника політвідділку, з 22 серпня 1921 р. – заступник начальника політвідділку, з 1921 р. – у розпорядженні начальника агентури. 3 14 лютого 1922 р. – заступник начальника уповноваженого агентурою секретно-оперативного відділу, з 5 березня 1922 р. – заступник начальника секретною частиною та уповноважений 1-ї групи, з 3 по 17 травня 1922 р. – т.в.о. начальника секретного відділу (СВ) та за сумісництвом т.в.о. заступника начальника секретно-оперативною частиною (СОЧ), з 17 травня 1922 р. – начальник СВ та заступник начальника СОЧ, з 20 липня 1922 р. – начальник 5-го відділу, з 13 жовтня 1922 р. – начальник 2-го відділку). 3 18 січня по 31 серпня 1923 р. – начальник СВ Одеського губвідділу ДПУ. 3 4 жовтня 1923 р. по 31 березня 1924 р. – помічник начальника СОЧ Київського губвідділу ДПУ. 3 17 квітня 1924 р. – помічник начальника 23-го Кам'янець-Подільського прикордонного загону ДПУ по СОЧ. 3 15 вересня 1925 р. – начальник Тульчинського окрвідділу ДПУ. 3 7 вересня 1926 р. – начальник Проскурівського окрвідділу ДПУ. 3 26 січня 1930 р. – начальник Коростенського окрвідділу ДПУ. 3 1 липня 1930 р. – заступник начальника Одеського окрвідділу ДПУ. 3 15.09.1930 –

призначений начальником обласного управління міліції, і я, позбавлений можливості йому, Віхману, чим не будь допомогти, навіть у переводі на роботу до Києва, чого він, Віхман, наполегливо добивався, через заперечення Леплевського, який вважав за необхідне його демобілізувати»⁸⁸.

14 серпня 1937 р. капітан міліції О. Скульський був призначений начальником УРСМ УНКВС по Київській області, і у зв'язку з цим у Михайла Віхмана з'явився новий начальник - капітан міліції Никанор Іванович Верьовка⁸⁹, давній його знайомий по роботі на Донбасі. За словами

М. Віхмана Н. Верьовка у 1934 р. був засуджений військовим трибуналом до трьох років позбавлення волі за розкрадання цінностей із речових доказів Костянтинівського міського відділу ДПУ, яке він очолював. Втім через заступництво тодішнього наркома внутрішніх справ УСРР В. Балицького, якому

Никанор Верьовка.
1936 рік

помічник начальника Одеського оперсектора ДПУ. З 20 березня по 19 квітня 1931 р. – начальник особливого відділу Дніпропетровського оперсектора ДПУ. З 20 березня по 27 вересня 1931 р. – помічник начальника Дніпропетровського оперсектора ДПУ. 27 вересня 1931 р. відряджений до ДПУ УСРР. З 25 жовтня 1931 р. – помічник начальника Київського оперсектора ДПУ. З березня 1932 р. – заступник начальника Київського облвідділу ДПУ. З 27 лютого 1933 р. – заступник начальника Одеського обласного відділу ДПУ. З 28 серпня 1934 р. – заступник начальника УНКВС Харківської області. З 17 березня 1937 р. по 9 березня 1938 р. – заступник начальника УРСМ НКВС УСРР. У липні – листопаді 1937 р. – т.в.о. начальника УРСМ НКВС УСРР. Заарештований 9 березня 1938 р. 23 листопада 1939 р. Особливою нарадою при НКВС СРСР засуджений до 10 років позбавлення волі. З квітня 1940 р. по 24 березня 1947 р. відбував покарання у Східно-Уральському таборі НКВС СРСР. З осені 1947 р. працював ливарником на заводі у Краснодарі. Заарештований 26 січня 1949 р. Особливою нарадою при МДБ як «колишній троцькіст» засуджений до вислання на поселення у Красноярському краї. Реабілітований 12 липня 1957 р. Наприкінці 50-х рр. ХХ ст. проживав у Києві. Звання: Майор державної безпеки (13.12.1935). Нагороджений знаком почесного працівника ВЧК-ДПУ(ХВ) № 94 (20 грудня 1932 р.), бойовою зброєю від колегії ОДПУ (28 грудня 1927 р.), золотим годинником від ЦВК УСРР (19 грудня 1937 р.).

⁸⁸ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 33032 –ФП, т. 14, арк. 76.

⁸⁹ *Верьовка Никанор Іванович* (1898 – 04.1957). Народився у селі Насветичево Лисичанської волості Бахмутського повіту Катеринославської губернії в родині робітника-шахтаря. Українець. Освіта: нижча, закінчив у 1911 р. сільську школу. Член ВКП(б) з серпня 1918 р. У 1911 – 1916 рр. – виборець породи, розсильний, конторський учень копальні братів Шматьєвих у с. Насветичево. У 1916 – 1917 рр. – табельник скляного заводу АТ «Лівенгофських скляних і пробкових виробництв» у Рубіжному. У 1917–1919 рр. – конторник копальні братів Шматьєвих; член військревкому, Насветичево; голова Рубіжансько-Аннеусного комітету. У 1919 р. – уповноважений Лисичанського продовольчого повіткому. У 1919 р. – червоноармієць 1-го Бахмутського стрілецького робітничого полку (Харків-Лозова-Гаврилівка-Постово). Після поранення у 1919 р. лікувався у Полтавському хірургічному шпиталі; в 8-му шпиталі у Києві; 2-му госпіталі у Гомелі; у шпиталі, Смоленськ; у шпиталі м. Рибинська Ярославської губернії. У 1920 р. – секретар військ ревкому у м. Лисичанську Донецької губернії. У 1920 р. – уповноважений Лисичанського політбюро. У 1920 – 1923 рр. – уповноважений Юзівського політбюро / окрвідділу ДПУ. З травня 1923 р. – уповноважений Шахтинського окрвідділу ДПУ Донецької губернії. З вересня 1924 р. – начальник економічного відділу Артемівського окрвідділу ДПУ. З травня 1928 р. – старший уповноважений Сумського окрвідділу ДПУ. З 1 жовтня 1930 р. до 27 серпня 1934 р. начальник Костянтинівського районного / міського відділу ДПУ. З 27 серпня 1934 р. – начальник Артемівського міського відділу НКВС і за сумісництвом начальник Особливого відділу 80-ї стрілецької дивізії. З осені 1934 р. знаходився під слідством. З 1934 р. – заступник начальника УРСМ УНКВС Донецької області. З 29 липня 1937 р. – т.в.о. начальника УРСМ УНКВС Донецької області. З 14 серпня 1937 р. – начальник УРСМ УНКВС Вінницької області. З грудня 1939 р. – заступник начальника УНКВС Львівської області. З липня 1941 р. – командир 2-го полку військ НКВС на Південному фронті. З серпня 1942 р. – заступник командира дивізії військ НКВС, Північно-Кавказький фронт. З січня 1943 р. – заступник начальника обласного УНКВС, м. Калач. З травня 1943 р. – начальник УНКВС Харківської області, Куп'янськ. З серпня 1943 р. – начальник УНКВС Харківської області. З 28 вересня 1950 р. – начальник УМВС Кіровоградської області. З серпня 1953 р. звільнений на пенсію через хворобу. Пенсіонер у Харкові. Звання: капітан міліції (11 липня 1936 р.), майор міліції (21 жовтня 1940 р.), полковник міліції (4 березня 1943 р.), полковник (9 вересня 1943 р.). Нагороджений: орденом Леніна (1945 р.); орденом Червоного Прапора (1945 р.); орденом Червоного Прапора (1952 р.); орденом Вітчизняної війни 1-го ступеню (1945 р.); орденом Трудового Червоного Прапора (1948 р.); орденом Червоної Зірки (1942 р.).

він нібито поставляв в квартиру дзеркала з косятинівського заводу, Верьовка домігся заміни вироку на умовне покарання на умовне і був переведений до міліції для роботи у карному розшуку⁹⁰. Згідно офіційних даних начальник Артемівського міського відділу НКВС Верьовка був притягнутий наприкінці 1934 р. до кримінальної відповідальності за «недбальське ставлення до службових відносин» і у грудні 1935 р. засуджений на один рік умовно⁹¹.

Спільно з новим керівником Михайлу Віхману вдалося попрацювати до середини літа 1938 року. Несподівано, 9 липня 1938 року у помешканні М. Віхмана по вул. Пушкіна, буд. 20, кв. 3 співробітниками органів держбезпеки було проведено обшук (вилучено чималий арсенал зброї: 3 маузери, з гвинтівки наган, браунінг) після чого господаря під конвоєм відправлено з Вінниці до Києва.

Михайло Віхман. Тюремне фото.
Липень 1938 року. ЦДАГО України,
ф. 263, оп. 1 спр. 33032-ФП, т. 14, арк. 2.

Затримання М. Віхмана було здійснене на підставі підозри у причетності до антирадянської організації, яка існувала в органах міліції та НКВС УРСР під орудою колишніх високопосадовців в системі держбезпеки В. Балицького, І. Леплевського, та М. Бачинського (дозвіл на арешт М. Віхмана як учасника антирадянської змови в органах робітничо-селянської міліції, військовий прокурор Прикордонних та внутрішніх військ УРСР Морозов підписав значно пізніше – 27 липня 1938 року⁹². До «злочинного угруповання» за даними слідства, які базувалися на показах колишнього заступника начальника Управління РКМ НКВС УРСР Якова Зельмановича Камін-

ПОСЛУЖНОЙ СПИСОК
для лиц, состоящих на службе в органах
МАГПУ
ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
Приказ НКВД СССР от 11.01.1933 г.

ПЕРВАЯ ЧАСТЬ (общие сведения).

Фамилия, кличка (указ. в скоб)	КАМИНСКИЙ
Имя и отчество	Яковлевич
Место ужбы:	
а) наим. органа	Одесский Губотдел Р.П.Д.
б) часть и отделение	Сектор по делам печати
в) занимаемая должность	Начальник
г) с какого врем. в дан. орг.	с 18 Января 1928 г.
д) откуда приб. в послед. долж. дан орг.	с 18 Января 1928 г.
Время и место рождения (приписки)	в 1891 г. Одесско г. уез. вол. с. Нилова
Национальность	Белорос, белорус, украинец, еврей, грузин, армянин, башкир, киргиз, татарин, узбек, чуваш, или
Социальное положение:	
а) по происхождению	Из семьи рабоч., крестьян-бедняка, средняка, служащего, ремесленника, мещанина, дворянина, лица из дворянства, гражд., купца, духовно-зван., офицера, чиновника, помещика или
б) по личному положению	Промыш. работ., земледелец, батрак, ремесленник, торговец, прилазник, служащ. в торг. предпр., банках, заводах, сов. учр., предпр., учителя, б. офицер, учащийся или
Профессия (основная специальность)	Директор

Послужний список Я.З.Камінського.
ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1 спр. 3032-ФП,
т. 1, арк. 278.

ського, входило 12 осіб: начальник командного відділу УРСМ НКВС УРСР Костянтин Васильович Комаров; начальник відділу зовнішньої служби УРСМ НКВС УРСР Аркадій Михайлович Михайлов; начальник відділу по боротьбі з розкраданням соціалістичної власності УРСМ НКВС УРСР Еммануїл Маркович Давидов-Барг; тимчасово виконуючий обов'язки начальника політвідділу УРСМ НКВС УРСР Вольневич; начальник Державтоінспекції УРСМ НКВС УРСР Губанов; колишній начальник УРСМ УНКВС Дніпропетровської області Ераст Іларіонович Дербенцев; начальник УРСМ УНКВС Донецької області Віктор Олександрович Дроздов; колишній начальник УРСМ УНКВС Чернігівської області Андріан Олександрович Петерс (Здебський);

⁹⁰ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 33032 –ФП, т. 14, арк. 101.

⁹¹ Петров Н.В. Кто руководил органами госбезопасности 1941-1954: Справочник. – М.: Международное общество «Мемориал» – Издательство «Звенья», 2010. – С. 249.

⁹² ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 33032 –ФП, т. 14, арк. 11.

колишній начальник УРСМ УНКВС Одеської області Петро Мойсейович Селіванов; начальник політвідділу Одеського обласного управління РСМ НКВС УРСР Бондаренко; колишній начальник відділу кримінального розшуку УРКСМ НКВС УРСР Альберт Янович Аузен (розстріляний ще у вересні 1937 р.), а також заступник начальника Вінницького обласного управління РСМ НКВС УРСР Михайло Мойсейович Віхман⁹³.

Яків Камінський. Тюремне фото.
Березень 1938 р. ЦДАГО України,
ф. 263, оп.1, спр. 33032-ФП, т.1, арк. 278.

Олександр Скульський. Тюремне фото.
Вересень 1938 р. ЦДАГО України,
ф. 263, оп.1 спр.33032-ФП, т.4, арк. 17а.

Слід відзначити, що окрім «змови Камінського-Скульського», в 1938 р. в НКВС УРСР була викрита ще одна «міліцейська змова», з членами якої обійшлися значно суворіше. 23 вересня 1938 р. були страчені: Сергій Іванович Козаков (1901–1938) – начальник особливої інспекції УРСМ НКВС УРСР; Аркадій Михайлович Михайлов (1900–1938) – начальник відділу зовнішньої служби УРСМ НКВС УРСР; Яків Павлович Шелигін (1900–1938) – начальник УРСМ УНКВС по Чернігівській області; Микола Іванович Щепетов (1896–1938) – помічник начальника УРСМ УНКВС по Київській області.

У численних скаргах на адресу вищих партійних інстанцій М. Віхман пояснюватиме свій арешт наслідком «нахабного та безпринципного бажання позбавитися від неугодної особи». М. Віхман стверджував, що підставою для його арешту стали: «моя розмова з колишнім начальником Вінницького управління НКВС Корабльовим⁹⁴, який стрілявся після викриття Успенського), коли я виказав свої сумніви в правдоподібності свідчень арештованих, отриманих внаслідок жорстокого побиття; та мої взаємовідносини з начальником Вінницької облміліції Верьовкою... Дивна «втеча» у дворі НКВС Вінниця арештованого начальника Гайсинської міліції Врублевського, який був поранений, а потім пристрелений у дворі та оформлений актом «домашнього порядку» без судово-медичної експертизи; деякі недоліки в роботі коменданта УДБ (управління державної безпеки – авт.) Бельського⁹⁵ і ще низка інших обставин, якими я цікавився, в тому числі привезений мною з периферії протокол (в копії), отриманий нач.[альником]

⁹³ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 33032 –ФП, т. 14, арк. 69–72.

⁹⁴ Корабльов Іван Михайлович (1899 -?). У березні 1938 р. – січні 1939 р. - начальник УНКВС Вінницької області. 30 січня 1939 р. здійснив спробу самогубства: двічі стріляв у себе з пістолета. Лікувався в лікарні. З 25 травня 1939 р. – заступник начальника табору та будівництва Архангельського целюлозно-паперового комбінату НКВС. 18 травня 1940 р. був заарештований у лікарняній палаті Московського інституту нейрохірургії, де проходив лікування. 6 травня 1941 р. військовим трибуналом військ НКВС Київського військового округу засуджений за ст. 206-17 «б» на смерть. 24 червня 1941 р. ВК ВС СРСР пом'якшив покарання до 10 років позбавлення волі. З початком німецько-радянської війни у 1941 р. пішим етапом прибув до Харкова, звідки був доставлений до тюрми м. Бугульма (Татарська АРСР). У серпні 1942 р. достроково звільнений з табору та направлений в діючу армії: рядовий-червоноармієць 8-ї окремої штрафної роти 48-ї армії (Брянський фронт). 22 лютого 1943 р. під час бою біля села Красне Орловської області потрапив в оточення та після поранення потрапив у полон. До 5 травня 1945 р. утримувався в таборах для радянських військовополонених в Рурській області (Німеччина), де працював на вугільних шахтах. Звільнений американськими військами та направлений до фільтраційного табору у м. Рава-Руська Львівської області. Після проходження перевірки виїхав на постійне проживання до Куйбишева.

⁹⁵ Бельський Леонід Наумович (1893 - ?). Народився у м. Баку. Єврей. З робітників. Член ВКП(б) з 1931 р. У 1926 – 1931 рр. – уповноважений по боротьбі з контрабандою Миколаївського окружного / міського відділу

Делегати 14-го з'їзду КП(б)У від Вінницької області.
Стоять у першому ряду Т.А. Строкач (другий з права), І.М. Корабльов (четвертий з права).
Г.К. Міщенко (п'ятий з права) м. Київ. Червень 1938 р.
Фото з ЦДКФФА України імені Г.С. Пшеничного.

РВ (районного відділу – авт.) УДБ від побитого арештованого про колосальні склади прихованої зброї – явно безглузких, в чому я і виказав свої сумніви начальнику НКВС Корабльову, звертаючи його увагу на те, що робиться по районах в слідчих групах... Зрозуміло, що такий стан не міг влаштувати псевдо-більшовицьке керівництво в лиці Корабльова та Верьовки, тим більше, що Верьовка наказом Корабльова по облуправлінню був призначений керівником однієї з оперативних груп»⁹⁶.

Поступово кримінальна справа стала наповнюватися заявами та показами підлеглих М. Віхмана: старшого інспектора політвідділу, сержанта міліції Кичко, начальника відділу по боротьбі з розкраданням соціалістичної власності старшого лейтенанта державної безпеки Михайла Івановича Щербини, начальника адмі-

ністративно-господарського відділу УРСМ Романа Ігнатовича Касьяна; начальника фінансового відділу Вінницького обласного управління РСМ Михайла Самійловича Лумельського; начальника санітарного відділення Менделя Юкелевича Ройтмана.

Слід зауважити, що свідчення колег не містили жодної згадки про участь М. Віхмана у діяльності законспірованої антирадянської організації, а лише розкривали непоодинокі факти зловживання посадовою особою владою або службовим становищем:

– за рахунок коштів обласного управління міліції у себе в квартирі облаштував лікувальний кабінет (лампа «Солюкс», апарат Дарсонваль, лампи для лікування вуха, горла, носа, набір інструментів для лікування глухоти, інгалятор, електрична піч, машинки для масажу та ін.);

ДПУ. У 1931–1932 рр. – комендант Полтавського оперсектора ДПУ. У 1932–1939 рр. – комендант Вінницького обласного відділу ДПУ / УНКВС. 28 лютого 1939 р. звільнений в запас через хворобу. У 1949 р. звільнений з посади начальника внутрішньої тюрми УМДБ Сталінської області через неможливість подальшого використання. Звання: лейтенант державної безпеки (23 березня 1936 р.), майор. Нагороджений орденами Леніна (12 травня 1945 р.), Червоного Прапора (19 січня 1945 р.), Червоної Зірки (19 грудня 1937 р.).

⁹⁶ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 33032 – ФП, т. 15, арк. 21.

– безкоштовно отримував овес в кавалерійському ескадроні для відгодівлі власних свиней:

– привласнив фотоапарати, рушниці, музичні інструменти, які належали політвідділу УРСМ УНКВС Вінницької області;

– віддав наказ начальнику речового складу зрізати замшеві налобники з 35 касок, які були використані для пошиття черевиків та рукавичок дружині;

– за наполяганням М. Віхмана на кошти поліклініки виготовлені зубні протези для його дружини.

Окрім того, М. Віхману колеги ставили за провину підтримку сім'ї заарештованого «ворога народу» Пилипа Євдокимовича Макеєва (родича по лінії дружини) – колишнього оперативного комісара Київського окрвдділу ДПУ. Не приховуючись, М. Віхман на службових машинах регулярно поставляв родині репресованого у Києві керосин, дрова, продовольство⁹⁷.

Після тривалих і жорстоких допитів із застосуванням тортур (безперервне стояння на ногах від 1 до 4 діб, нанесення тілесних ушкоджень за допомогою ніжки письмового стола, броньованого резинового кабелю, нікельованого батога, дверного ключа) 17 липня 1938 року М. Віхман визнав себе «голим нервом на здоровому радянському тілі» і на 5 друкованих аркушах розкрив власні «антипартійні, антирадянські та контрреволюційні дії» в органах держбезпеки та корисливі мотиви вступу до лав ВНК: «Візьmemo мій вступ на роботу в ЧК. Яку тоді мету міг переслідувати і переслідував я. Перше – це меркантильне питання – гарний пайок, але аж ніяк не розуміння політичної важливості моменту (1918 р.) боротьби з контрреволюцією всіх мастей...»⁹⁸ Разом з тим, М. Віхман просив високопосадовців при розгляді його кримінальної справи врахувати, що він в ім'я революції «особисто розстріляв 702 контрреволюціонери»⁹⁹

Покаянні свідчення чекіста з чималим досвідом оперативної роботи слідство умисно спрямувало в бік розкриття ворожої діяльності, здійснюваної ним в 1932–1933 роках на посаді начальника оперативного відділу Повноважного представництва ОДПУ по Івановській області РСФРР та надання компрометуючої інформації на свого патрона – розстріляного в серпні 1938 року комісара держбезпеки 3-го рангу Василя Тимофійовича Іванова – повноважного представника ОДПУ по Іванівській промисловій області (січень 1932 р. – березень 1933 р.). Не втаїв М. Віхман перед слідством про схеми спекулятивних оборудок, здійснюваних наближеним до В. Іванова начальником господарського відділу в Івановському повпредстві ОДПУ Шпінським: «По всій спекулятивній діяльності «зароблялися» великі суми, так як з Іваново з фабрик бралися по твердим цінам мануфактура вагонами і відправлялася у Київ, а з Києва вивозився цукор в Іваново теж вагонами. Додому ІВАНОВУ доставлялися кращі матеріали з Москви і Києва, під час спеціально відрядженими спекулянтами за тим чи іншим сортом матеріалу»¹⁰⁰.

Шантажуючи арештом дружини, слідчі С. Ратнер¹⁰¹ та Р. Грабар¹⁰² (фото 14) змусили

Василь Грабар.
Тюремне фото. Грудень 1939 р.

⁹⁷ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 33032 – ФП, т. 14, арк. 165-165 зв.

⁹⁸ Там само, т. 15, арк. 25.

⁹⁹ Там само, арк. 154.

¹⁰⁰ Там само, арк. 27-29.

¹⁰¹ *Ратнер Семен Борисович* (1908 - 1946). Народився в Полтаві в робітничій родині. Єврей. Освіта початкова: закінчив 4 класи єврейської школи та школу учнів конторників. Член ВКП(б) з 1939 р. У 1919–1920 рр. – хлопчик на фабриці кишенькових ліхтарів «Циклон» у м. Харкові. У 1920 – 1921 рр. – кур'єр Спілки харчовиків і в комосередку Палацу праці (м. Харків). У 1921–1922 рр. – учень чоботаря чоботарської майстерні ХПО (м. Харків). У 1922 – 1926 рр. – продавець правління ХПО, Харків. У 1926 р. – співробітник редакції «Південсталь» (м. Харків). У 1926 – 1929 рр. – завідувач магазином ТПО Південної залізниці (м. Харків). У 1929 – 1930 рр. – завідувач магазином ХЦРК (м. Харків). У 1930 – 1932 рр. – завідувач магазином ТПО, завідувач пайовим відділом, інструктор оргвідділу ППО (м. Харків). У 1932 р. – серпні 1937 р. – помічник уповноваже-

М. Віхмана вдатися до самообмови і підтвердити факт, що до контрреволюційної організації наприкінці 1935 року його втягнув начальник УРСМ НКВС УРСР Микола Станіславович Бачинський, який діяв за вказівкою наркома внутрішніх справ УРСР Всеволода Аполонівича Балицького. Однак «розговорити» М. Віхмана про конкретні факти шкідницької діяльності ворожого угруповання в лавах міліції, вивудити поіменний список учасників контрреволюційної організації слідству так і не вдалося. Ба більше, М. Віхман через деякий час

відмовиться від своїх свідчень про причетність до антирадянської організації. Намагаючись виправдати незаконний арешт М. Віхмана, слідчі з VI відділу I Управління НКВС УРСР Семен Ратнер, Олександр Майський-Зінов'єв¹⁰³), Сергій

Олександр Майський (Зінов'єв)

ного, уповноважений, помічник оперуповноваженого Валківського райвідділу ДПУ/НКВС Харківської області. 3 серпня 1937 р. – помічник оперуповноваженого 1-го відділку 4-го (секретно-політичного) відділу УДБ УНКВС Харківської області. 3 21 березня 1938 р. – т.в.о. оперуповноваженого 5-го відділку 4-го (секретно-політичного) відділу УДБ УНКВС Харківської області. 3 липня 1938 р. – прикомандирований до 6 відділу 1 Управління НКВС УРСР, де виконував обов'язки помічника начальника 4 відділку. У 1938-1939 рр. – оперуповноважений 9-го відділу УДБ УНКВС Харківської області. 3 1939 р. – начальник 2 відділку 3 відділу Економічного управління УНКВС Харківської області. У 1941 р. – начальник Валківського РВ НКВС. У 1941 р. «зрадив Батьківщині на окупованій території». 17 вересня 1945 р. заарештований. 29 червня 1946 р. військовим трибуналом військ НКВС по Харківській області за ст. 54-16 КК УРСР засуджений на смерть. Страчений. Звання: сержант державної безпеки (23 лютого 1936 р.), молодший лейтенант державної безпеки.

¹⁰² *Грабар Василь Романович* (28.02.1908 – 25.12.1940). Народився в Одесі в родині кур'єра-грубника. Росіянин (за іншими даними – українець) Закінчив 7-літню школу в м. Кодима у 1926 р. та 2 курси технікуму. Член ВКП(б) з 1932. Професія – службовець-дактилоскопіст. У вересні 1928 р. – червні 1932 р. – політкерівник окремого кавалерійського ескадрону. 3 серпня 1932 р. – співробітник ДПУ УСРР. Служив у Бердичеві в особливому відділі 3-ї кавалерійської дивізії (у 1932 – 1933 рр. – практикант, у 1933 – 1935 рр. – уповноважений, у 1935–1936 рр. – полковий оперуповноважений 16 кавалерійського полку. 3 серпня 1936 р. – полковий оперуповноважений механізованого полку). 13 серпня 1937 р. прикомандирований до 5-го (особливого) відділу УДБ НКВС УРСР для проведення слідства «по змові в РСЧА». 3 листопада 1937 р. – начальник 11-го (водного) відділку УДБ УНКВС Житомирської області. 3 20 грудня 1937 р. – начальник 7 відділку (воєнізовані організації) 5-го відділу УДБ НКВС УРСР. 3 липня 1938 р. – начальник 6-го відділу 1-го Управління НКВС УРСР. 3 26 вересня 1938 р. – заступник начальника особливого відділу НКВС Київського особливого військового округу. 4 грудня 1938 р. – заарештований. 11 жовтня 1940 р. – ВТ військ НКВС УРСР за ст. 206-17 п «б» КК УРСР засуджений на смерть. Розстріляний. Звання: Сержант державної безпеки (23 березня 1936 р.), молодший лейтенант державної безпеки (17 листопада 1937 р.), старший лейтенант державної безпеки (23 серпня 1938 р.). Нагороджений знаком почесного працівника ВЧК-ДПУ (XV) (14 серпня 1938 р.).

¹⁰³ *Майський (Зінов'єв) Олександр Гнатович* (12.07.1903 - ?). Народився у м. Бобринець Єлисаветградського повіту Херсонської губернії. Українець. Із робітників. Закінчив вище початкове училище. Член ВКП(б) з 1929 р. У 1921–1922 рр. – районний уповноважений повітового відділу ВУЧК у м. Бобринець. У 1923–1924 рр. – помічник уповноваженого Обліково-інформаційного відділку Єлисаветградського окрвідділу ДПУ. У 1924 р. – помічник уповноваженого Обліково-повідомного відділку Миколаївського окрвідділу ДПУ. У 1928–1930 рр. – районний уповноважений Зінов'євського окрвідділу ДПУ. У 1930–1933 рр. – районний уповноважений Одеського оперсектора/облвідділу ДПУ. У 1933 р. – оперуповноважений секретно-політичного відділку Херсонського міськвідділу ДПУ. У 1933–1937 рр. – начальник Ново-Бузького райвідділу НКВС/ДПУ Одеської області. У 1937 – квітні 1938 р. – начальник 3-го відділку 4-го (секретно-політичного) відділу УДБ УНКВС Одеської області. 3 20 квітня 1938 р. – т.в.о. начальника 14-го відділку 3-го (контррозвідувального) відділу УДБ НКВС УРСР. 3 20 червня 1938 р. – т.в.о. начальника 1-го відділку 5-го (особливого) відділу НКВС УРСР. 3 серпня 1938 р. працював в особливому відділі НКВС Київського військового округу, виконував обов'язки заступника начальника відділу. 3 25 жовтня 1938 р. – т.в.о. начальника 6-го відділу 1-го Управління НКВС УРСР. 3 1939 р. – начальник 2-го відділку Економічного управління НКВС УРСР. 3 лютого 1939 р. перебував у резерві НКВС. Звільнений з НКВС 13 липня 1939 р. 3 1939 р. – начальник мобілізаційного відділу Наркомлісу УРСР. 21 лютого 1941 р. заарештований. 31 березня 1942 р. Особливою нарадою НКВС СРСР засуджений до 10 років позбавлення волі. Звання: лейтенант державної безпеки (22 березня 1936 р.), старший лейтенант державної безпеки (1938 р.). Нагороджений: знаком почесного працівника ВЧК-ДПУ (XV) (14 серпня 1938 р.).

Васильєв¹⁰⁴, Олександр Шаров¹⁰⁵, Роман Грабар знову вдалися до фізичних та психологічних методів впливу до колишнього заступника началь-

Сергій Васильєв

Олександр Шаров.

ника управління Вінницької обласної міліції. У вересні 1938 року в камеру до М. Віхмана «підселили» колишнього начальника Донецької обласної міліції О. Ряботенка¹⁰⁶, який не спромігся вмовити колегу піти на угоду зі слідством в обмін на припинення катувань. Пережиті муки і страждання в Лук'янівській тюрмі

Олександр Ряботенко. Початок 1930-х років.

¹⁰⁴ *Васильєв Сергій Олексійович* (1907 – ?). Народився в с. Вонюх Кологривського повіту Костромської губернії. Росіянин. Закінчив 3-х класне міське училище. Член ВКП(б) з 1931 р. У 1917–1918 рр. – батрак у с. Вонюх. Відомо, що упродовж 1920–1926 років здобував освіту в навчальному закладі (назву освітянського закладу встановити авторам не вдалося). У 1926–1927 рр. – пічник по найму. У 1929–1931 рр. – служив у РСЧА. З вересня 1931 р. – фельд'єгер 2-го розряду Одеського оперсектора ДПУ. З квітня 1932 р. – помічник уповноваженого особливого відділу Одеського облвідділу ДПУ. Служив у особливому відділі 15-ї стрілецької дивізії у Миколаєві (з січня 1933 р. – помічник уповноваженого, з 1934 р. – уповноважений, з 1935 р. – полковий оперуповноважений 43-го полку). Працював уповноваженим особливого відділу УДБ Миколаївського міськвідділу НКВС, оперуповноваженим 5-го (особливого) відділу УНКВС Одеської області. У 1937–1938 рр. – оперуповноважений і т.в.о. начальника відділку 5-го (особливого) відділу УНКВС Миколаївської області. З літа 1938 р. – оперуповноважений та помічник начальника відділку 6-го відділу 1-го Управління НКВС УРСР. До 20 квітня 1939 р. – помічник начальника відділку 2-го (секретно-політичного) відділу НКВС УРСР, звільнений з НКВС. У 1940 р. – керуючий обласним борошномельним трестом у Дрогобичі. У 1967 р. проживав у Житомирі. Звання: сержант державної безпеки (22 березня 1936 р.).

¹⁰⁵ *Шаров Олександр Макарович* (1906 – ?). Народився в с. Фокіно Нижньгородської губернії в родині селянина-бідняка. Росіянин. Освіта нижча: закінчив 5 класів трудової школи. Член ВКП(б) з 1929 р. У 1921–1924 рр. – батрак і учень кравця у с. Фокіно. У 1924–1925 рр. – учень маляра на заводі «Труд» у м. Нижньому Новгороді. У 1925–1928 рр. – піонерський працівник (м. Горький). У 1928 – 1930 рр. – курсант полкової школи, молодший командир механізованого полку (м. Горький). У 1930 – 1931 рр. – практикант ПП ОДПУ Горьківського краю. У 1931 -1932 рр. – штатний практикант ПП ОДПУ Горьківського краю. У 1932 – 1933 рр. – уповноважений Особливого відділу ПП ОДПУ Горьківського краю. У 1933 р. – полковий уповноважений Особливого відділу 17-ї стрілецької дивізії (м. Горький). У 1933–1934 рр. – оперуповноважений Особливого відділу 17-ї стрілецької дивізії (м. Горький). У 1934–1935 рр. – уповноважений 3-го відділку Особливого відділу УДБ УНКВС Горьківської області. У 1935–1937 рр. – оперуповноважений 3-го відділку ОВ УДБ УНКВС Горьківської області. У 1937 р. – начальник відділку 3-го (контррозвідального) відділу УДБ УНКВС Горьківської області. З 2 серпня 1937 р. – начальник 1 відділку 5 (особливого) відділу УНКВС Горьківської області. З 28 листопада 1937 р. – начальник відділку 5-го відділу УНКВС Київської області. З 2 червня 1938 р. – начальник 3-го відділку 5-го відділу УДБ НКВС УРСР. З 20.06.1938 р. – т.в.о. начальника 4-го відділку 5-го відділу УДБ НКВС УРСР. З 30.09.1938 р. – начальник 6-го відділку Особливого відділу НКВС Київського особливого військового округу. З 21 жовтня 1938 р. – начальник 2-го відділку 6-го відділу 1-го Управління (державної безпеки) НКВС УРСР. З 1939 р. – начальник 12-го відділку Особливого відділу Київського особливого округу. З 1939 – начальник 4-го відділку 2-го (секретно-політичного) відділу УДБ НКВС УРСР. З 1941 р. – заступник начальника 3-го відділу 3-го Управління НКДБ УРСР. Звання: молодший лейтенант державної безпеки (23 березня 1936 р.), лейтенант державної безпеки (23 серпня 1938 р.). Нагороджений знаком почесного працівника ВЧК-ДПУ (XV) (14 серпня 1938 р.), орденом Червоної Зірки (15 січня 1945 р.).

¹⁰⁶ *Ряботенко Олександр Іванович* (1896 –26.09. 1938). Народився в Києві в родині робітника-повара. Українець. Освіта середня: закінчив міське училище імені Жуковського у Києві. Згодом продовжив навчання

НКВС надовго закарбувалися в пам'яті М. Віхмана: «Слідчий VI відділу УДБ НКВС УРСР – РАТНЕР, який вів справу, усе «слідство» звів до голої, зовсім не обґрунтованої вимоги дати свідчення про мою участь у право-троцькістській змові в органах міліції. З перших допитів я піддавався систематичному жорстокому побиттю, знущанню, які доходили до звірства та садизма. Перший поверх спецкорпуса Лук'янівської тюрми був перетворений в катівню. Мене піддавали катуванням та тортурам в одиночній камері № 5-7 щоночі, вимагаючи брехливих показів. Протягом липня і до жовтня 1938 року майже щоночі, з 9 годин вечора до 5 год. ранку з перервами, слідчий РАТНЕР, нач. відділу ГРАБАР, КОГАН¹⁰⁷, МАЙСЬКИЙ – «били смертним боєм»... В першій половині жовтня 1938 року, після кількох днів безперервних допитів та нанесення тяжких тілесних ушкоджень в стінах

Наркомата слідчим РАТНЕРОМ, я був заведений в кабінет нач. VI відділу Грабаря, який став вимагати від мене показів... Запаморочливим ударом в потилицю Грабарь звалив мене на підлогу і почав сікти німецьким батоном (стальний звитий спіраллю в трубку). Пом. начальника КОГАН та нач. відділку ВАСИЛЬЄВ, які прибули до кабінету допомагали бити резиновим батоном і тією ж сталюю спіраллю. Обмотавши мені голову, знятою з мене шинеллю, на підлозі Ратнер сідав мені на голову, а удвох Грабар та Коган сікли батоном... Багато разів при втраті свідомості відливали водою, знову пропонували писати і вкотре вдавалися до побиття. Катування продовжувалися три з половиною години»¹⁰⁸.

Скалічений, неспроможний самостійно пересуватися, М. Віхман в квітні 1939 року опинився в тюремній санчастині. Тривалі лікувальні

у київській гімназії в Києві (закінчив 6 класів). У вересні 1912 р. – лютому 1915 р. – чорнороб, конторський учень в панському маєтку, с. Ровчан Чернігівської губернії. У 1915 р. закінчив Житомирську школу прапорщиків. У лютому – вересні 1915 р. – рядовий та молодший офіцер 174-го Роменського стрілецького полку. У вересні 1915 р. – серпні 1919 р. – військовополонений в Німеччині. У серпні - грудні 1919 р. – командир роти 53-го батальйону ВОХР (м. Москва). У грудні 1919 р. – 1920 – командир батальйону 1-го Українського полку. Член ВКП(б) з квітня 1920 р. У 1920 р. – квітні 1921 р. – командир батальйону 3-го запасного полку. 3 травня 1921 р. – командир – військом 9-го полку особливого призначення (м. Маріуполь). 3 1921 р. – начальник міліції Кременчуцької губернії. 3 листопада 1922 р. – начальник міліції Кременчуцького повіту. 3 березня 1923 р. – начальник міліції Роменської округи. 3 червня 1925 р. – начальник міліції Лубенської округи. 3 квітня 1927 р. – начальник Всеукраїнської школи міліції. 3 березня 1932 р. – начальник міліції Харківської області. 3 березня 1934 р. – начальник міліції Київської області. 3 13 липня 1934 р. – начальник УРСМ УНКВС Київської області. 3 14 серпня 1937 р. – начальник УРСМ УНКВС Донецької області. 13 лютого 1938 р. заарештований. 26 вересня 1938 р. засуджений на смерть та розстріляний. Звання: старший майор міліції (11 липня 1936 р.). Нагороди: орден Трудового Червоного Прапора УСРР (9 листопада 1932 р.); знак почесного працівника РСМ (1933 р.), знак почесний працівник ВЧК-ДПУ (XV) (17 листопада 1937 р.)

¹⁰⁷Коган Ізраїль Абрамович (1904 – ?). Народився у Катеринославі. Єврей. Освіта нижча. Член ВКП(б) з 1926 р. У 1918–1920 рр. – помічник токаря по металу на фабриці металевих виробів. У 1921–1923 рр. – співробітник для доручень відділу по боротьбі з бандитизмом Катеринославської губ.ЧК/губвідділу ДПУ. У 1923–1926 рр. – помічник оперуповноваженого особливого відділу 30-ї дивізії (м. Катеринославі). У 1926 – 1929 рр. – уповноважений особливого відділу 7-го стрілецького корпусу (м. Дніпропетровськ). У 1929 – 1932 рр. – начальник відділку особливого відділу 14-го стрілецького корпусу (м. Київ). У 1933– 1934 рр. – заступник начальника політвідділу МТС по ДПУ (Каховський район Одеської області). У 1934– 1938 рр. – помічник начальника особливого відділу НКВС 7-ї дивізії та начальник особливого відділу НКВС 15 стрілецької дивізії. У 1938 р. – начальник 5-го (особливого) відділу УДБ УНКВС Чернігівської області. 3 літа 1938 р. – заступник начальника 6-го відділу 1-го Управління НКВС УРСР. 18 листопада 1938 р. відряджений у розпорядження Укршляхбудтресту. У 1938– 1939 рр. – начальник контори автотранспорту УШОСДОР НКВС УРСР. 3 червня 1939 р. – начальник 3 спецвідділу УНКВС Сумської області. 14 квітня 1940 р. перейшов на іншу роботу. На фронті з 1941 р. У 1943 р. – начальник відділку ОВ НКВС 62-ї армії Сталінградського фронту. На серпень 1943 р. – начальник відділу контррозвідки Смерш 28-го армійського корпусу. У 1947 р. звільнений через невідповідність. Звання: лейтенант державної безпеки (22 березня 1936 р.), капітан державної безпеки (на 1942 р.). Гвардії підполковник. Нагороджений: орденом Червоної Зірки (14 листопада 1942 р.), орденом Вітчизняної війни 2-го ступеню (8 червня 1944 р.), орденом Вітчизняної війни 1-го ступеню (15 грудня 1944 р.), орденом Червоного Прапора (3 листопада 1944 р.), орденом Червоного Прапора (30 травня 1945 р.), медаллю XX років РСЧА (22.02.1938), знаком почесного працівника ВЧК-ГПУ (XV)(28 травня 1934 р.).

¹⁰⁸ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 33032 –ФП, т. 14, арк. 23.

заходи не давали бажаного результату. Прикутим до ліжка, М. Віхман ознайомився з рішенням Особливої наради при НКВС СРСР від 23 листопада 1939 року по його кримінальній справі – 5 років заслання до Казахстану.

Тимчасова інвалідність М. Віхмана змусила військового прокурора військ НКВС УРСР Барткова 31 грудня 1939 року призупинити на певний час рішення Особливої наради при НКВС СРСР про примусове виселення засудженого з місця його проживання з обов'язковим поселенням в середньоазіатській республіці СРСР.

У лютому 1940 році лікувальна комісія санчастини Лук'янівської тюрми встановила, що ув'язнений М. Віхман «страждає залишковими явищами після крововиливу в спинний мозок. У зв'язку з відсутністю фізіотерапевтичної установки, знаходиться в тюремній лікарні немає сенсу. Рекомендоване лікування в стаціонарі з фізіотерапевтичною установкою»¹⁰⁹. Опираючись на виписку з акту медичного огляду, М. Віхмана, після 22-місячного перебування під арештом було звільнено під підписку про невиїзд із міста Києва для подальшого лікування в одній з київських лікарень.

Перебуваючи на лікуванні у фізіотерапевтичній лікарні, а згодом у психоневрологічному інституті, М. Віхман неодноразово звертається до наркома внутрішніх справ СРСР Л. Берія, наркома

внутрішніх справ УРСР І. Серова, секретаря ЦК КП(б)У М. Бурмистренка з проханням «в ім'я сталінської правди... відмінити рішення Особливої наради... у відверто сфабрикованій справі».

Лише 26 квітня 1941 року «сталінська фемида» відреагувала на благання непрацевдатного внаслідок тортур чекістів Михайла Віхмана. Особлива нарада при НКВС СРСР переглянула кримінальну справу М. Віхмана і змінила рішення Особливої наради при НКВС СРСР від 23 листопада 1939 року та винесла новий вердикт – «обмежитися терміном відбуття покарання в тюрмі, від заслання звільнити».

Зневажений та зламанний сталінським режимом «санітар революції» М. Віхман мав призвичаїтися до нових обставин і шукати можливості для виживання в умовах радянської дійсності. Напередодні німецько-радянської війни переїздить до Астрахані де працює службовцем на підприємствах річкового флоту. У другій половині 1940-х років очолив адміністративно-господарський відділ Головергеро у місті Києві, згодом обійняв посаду начальника відділу постачання курортного управління у м. Трускавець Дрогобицької області. По виходу на пенсію переїхав до Львова, де підробляв продавцем мінеральної води. Михайло Віхман, якому долею було уготовано побувати в статусі ката і жертви комуністичного режиму, помер 1963 року.

References

- Abramenko L.M. *Poslednyaya obyitel' Kгym, 1920–1921 годы*. – K.: MAUP, 2005. – 480 s. [in Russian].
- Abramov V. *Evrey v K·HB*. – M.: Yauza, Eksmo, 2005. – S. 142–143. [in Russian].
- Antropov O.O. *Astrakhanskye kazaky u kalmyky v bor'be s bol'shevykami (konets 1917 – nachalo 1919 hh.)* // *Novyye ystorycheskye vestnyk*. – 2007. – №2 (16) – S. 231–243. [in Russian].
- Bazhan O., Zolotar'ov V. *Kerivnyy sklad ChK·HPU·NKVD Chernihivshchyny u 1918-1941 rokakh // Reabilitovani istoriyeyu: U dvadtsyaty semy tomakh. Chernihiv'ska oblast'. Kn. 1*. – Chernihiv: RVK «Desnyans'ka pravda», 2008. – S.725. [in Ukrainian].
- Buyakov A.M. *Vedomstvennye nahrady OHPU·NKVD: 1932–1940 hh. Chast' II. Znak «Pochetnyy rabotnyk VChK·HPU (XV)»*. – Vladyvostok: Russkyu ostrov, 2008. – S. 101. [in Russian].
- Cheban O. *Kostyantyn Zaval'nyuk: «Otaman Zabolotnyu buv naypomitnishoyu postattyu povstan-*
- s'koho rukhu Prychornomor'ya // Uryadovyy kur'yer*. – 2012. – 2 lystopada. [in Ukrainian].
- Fayzulin Ya. *«Zahal'nyy stan radyans'koyi vlady v Ukrayini takyy, shcho dovodyt'sya dyvuvatysya, na chomu zh vona trymayet'sya»* // *Gazeta.ua* [in Ukrainian].
- Faizulin Ya., Hinda V. *Ukraina u vohni mynuloho stolittia: postati, fakty, versii*. – Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia, 2015. – S.183. [in Ukrainian].
- Fomyn F. *Zapysky staroho chekysta*. – M.: Hosyzdat polytycheskoi lyteratury, 1962. – 205 s. [in Russian].
- F.Э. Dzerzhynskyy – predsedatel' VChK·OHPU. 1917-1926 /Sost. A.A.Plekhanov, A.M.Plekhanov. – M.: MFD, Materyk, 2007. – S.724–725. [in Russian].
- Holichenko V. *Vartovi revolyutsiyi. Korotkye narys z istoriyi chekist's'kykh orhaniv Ukrayiny vid chasu yikh utvorennya do 1922 r.* – K.: Polityvdav Ukrayiny, 1966. – S. 32–37. [in Ukrainian].

¹⁰⁹ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 33032 – ФП, т. 14, арк. 23.

- Holynkov D.L. Krushenye antysovetskogo podpol'ya v SSSR. Kn.1. – M.: Polytyzdat, 1978. – S. 318–320. [in Russian].
- Kapchynskyy O.Y. «Okayannyye dny» Yvana Bunyna. – M.: Veche, 2014. – S. 335–344. [in Russian].
- Khlevnyuk O.V. Zhyzn' odnogo vozhdya. – M.: AST, Corpus, 2016. – S. 90–91. [in Russian].
- Koval' R. Otaman Zelenyy. – Kyiv-Vinnytsya: Derzhavna kartohrafichna fabryka, 2008. – S. 27.
- Lenynskyy sbornyk KhKhKhVII. – M.: Yzdatel'stvo polytycheskoy lyteratury, 1970.- S. 136. [in Russian].
- Maymeskulov L.N., Rohozhyn A.Y., Stashys V.V. Vseukraynskaya chrezvychaynaya komysyya (1918–1922) – Khar'kov, Osnova, 1990. – S.338–339. [in Russian].
- Papayn Y.D. Lëd y plamen. – M.: Polytyzdat, 1977. – 416 s. [in Russian].
- Plekhanov A.M. VChK-ОНПУ v hodyy novooy ekonomicheskoy polytyky 1921–1928. – M.: Kuchkovo pole, 2006. – S. 185. [in Russian].
- Rat'kovskyy Y. S. Krasnyy terror y deyatelnost' VChK v 1918 godu. – SPb: Yzd-vo Sankt-Peterburskogo unyversyteta, 2006. – S. 151. [in Russian].
- Reabylytirovannyye ystoriyye. Avtonomnaya Respublyka Krym: Knyha pervaya. – Symferopol': YPTs «Mahystr», 2004. – S. 59–60. [in Russian].
- Shapoval Yu., Prystayko V., Zolotar'ov V. ChK-HPU-NKVD v Ukrayini: osoby, fakty, dokumenty. – K.: Abrys, 1997. – S. 271–279. [in Ukrainian].
- Shekhaev B.A. Bоеvaya zhyzn' 16-y strelkovoy Ul'yanskooy ymeny Kykvydze lyvyzyu. – M.- L.: Hos. Voennydat, 1926. – S. 20. [in Russian].
- Skorkyn K.V. Na strazhe zavoevannyy Revolyutsyy. Spravochnyk. Mestnyye organyy NKVD-VChK-HPU-RSFSR. – M.: VividArt, 2010. – S. 529. [in Russian].
- Tumshys M.A., Zolotarëv V.A. Evrey v NKVD SSSR. 1936-1938. Opyt byohraficheskogo slovarya — 2-e yzd., yspr. y dop. – M.: Unyversytet Dmytryya Pzharskogo, 2017 h. – S. 192–194. [in Russian].
- VChK. 1917–1922. Entsyklopedyya / Avt.sost. A.M. Plekhanov, A.A.Plekhanov. – M.: Veche, 2013. – S.84-85. [in Russian].
- Velykyy Zhovten' i hromadyans'ka viyna na Ukrayini. Entsyklopidychnyy dovidnyk. – K.: URE, 1987. – S. 301. [in Ukrainian].
- Ystoriyya hrazhdanskooy voyny v SSSR: v 5 tomakh. T. 3. Uprochenye sovetskoy vlasty. Nachalo ynostrannoy voennooy ynterventsyy y hrazhdanskooy voyny. (Noyabr' 1917 h. – mart 1919 h.) / Red. komysyya toma: Nayda S. F., Obychkyn H. D., Petrov Yu. P., Struchkov A. A., Shatahyn N. Y. – M.: Hosudarstvennoe yzdatel'stvo polytycheskoy lyteratury, 1958. – S. 426. [in Russian].
- Zolotarev V.A., Stepkyn V.P. ChK-HPU-NKVD v Donbasse: lyudy y dokumenty. 1919–1941. – Donetsk: Aleks, 2010. – S. 125-126; [in Russian].
- Zub Э. Komanda volkodavov. Kak zachyshchaly Khar'kov v 1920-m // Kharkivtoday. – 2016 – 9 veresnya. [in Russian].